

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ І
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ**
**ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра історії України
та філософії

СОЦІОЛОГІЯ

Методичні вказівки для виконання самостійної роботи студентів першого (бакалаврського) рівня в галузях знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік та оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 074 «Публічне управління та адміністрування», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»; галузі знань «Право» спеціальність «Право»; галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа», 242 «Туризм»; галузі знань 13 «Механічна інженерія» спеціальності 133 «Галузеве машинобудування»; галузі знань 18 «Виробництво та технології» спеціальність 181 «Харчові технології»; галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» спеціальність 204 «Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва», 206 «Садово-паркове господарство», 207 «Водні біоресурси та аквакультура»; галузі знань 21 «Ветеринарна медицина» спеціальність 212 «Ветеринарна гігієна, санітарія та експертиза»; галузі знань «Природничі науки» спеціальність 101 «Екологія»

Вінниця – 2018

ББК 60.5

УДК: 316.01 :371.214

Соціологія: методичні матеріали з навчальної дисципліни для самостійної роботи над практичними і семінарськими заняттями здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) ступені.– Вінниця: ОЦ ВНАУ, 2018.- с. 23

В галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 Облік та оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа та страхування, 073 Менеджмент, 074 Публічне управління та адміністрування, 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, галузі знань «Право» спеціальність Право, галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа, 242 Туризм, галузі знань 13 «Механічна інженерія» спеціальності 133 Галузеве машинобудування, галузі знань 18 «Виробництво та технології» спеціальність 181 Харчові технології, галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» спеціальність 204 Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва, 206 Садово-паркове господарство, 207 Водні біоресурси та аквакультура, галузі знань 21 «Ветеринарна медицина» спеціальність 212 Ветеринарна гігієна, санітарія та експертиза, галузі знань «Природничі науки» спеціальність 101 Екологія

Автор: Слотюк П.В., доцент, кандидат історичних наук

Рецензенти:

Слободянюк .А.В., кандидат соціологічних наук, доцент
Вінницького національного технічного університету

Піковська Т.В., кандидат історичних наук, ст..викладач
Вінницького національного аграрного університету

Розглянуто і схвалено
на засіданні кафедри
історії України та філософії
Протокол № 2 від 30.08. 2018 р.

Розглянуто Методичною радою факультету менеджменту та права ВНАУ
(протокол № 1 від 31. 08. .2018 р.)

Рекомендовано до видання Науково-методичною радою Вінницького
національного аграрного університету
(протокол № 1 від 2018 року)

Зміст

Передмова.....	4
Плани семінарських занять.....	5
Конспект лекцій.....	9
Екзаменаційні питання.....	69
Література.....	72
Інформаційні ресурси.....	76

ПЕРЕДМОВА

Методичні матеріали, що пропонуються розраховані на студентів усіх спеціальностей для самостійної роботи над практичними і семінарськими заняттями з соціології. Вони складаються із наступних розділів: а) планів семінарських занять з рекомендаціями до їх підготовки; б) конспекту лекцій; в) питань, що виносяться на екзамен/залік; г) рекомендованої літератури; д) переліку інформаційних ресурсів, які є у відкритому доступі.

Тематика семінарів розроблена із врахуванням найбільш значимих проблем суспільного розвитку, які сьогодні вирішуються як на загальнонаціональному, так і місцевому рівнях.

Метою роботи, яку студент має виконувати самостійно, є набуття навичок аналізу функціонування соціальних інститутів і процесів, які визначають напрямок розвитку і характер змін в умовах реформування українського суспільства і тих глобальних трансформаційних зрушень, які впливають на нього.

Плани семінарських занять

Тема 1. Діяльність громадських організацій, волонтерських структур і благодійних фондів на території Вінницької області.

План

- 1. Формування громадських інституцій на теренах області з моменту проголошення незалежності України.*
- 2. Особливості діяльності громадських об'єднань і волонтерських організацій.*
- 3. Роль громадських організацій в підвищенні спроможності територіальних громад в контексті процесу децентралізації влади.*

Під час підготовки до семінарського заняття важливо звернути увагу на форми і методи діяльності громадських і благодійних організацій, проаналізувати їх організаційну структуру, розкрити роль громадськості в процесі формування об'єднаних територіальних громад області.

Тема 2. Соціометричне дослідження.

План

- 1. Історія та теоретичні основи методу.*
- 2. Процедури методу.*
- 3. Соціометричні критерії.*

Важливою умовою даного семінарського заняття є опанування технологією соціометричного дослідження в малій соціальній групі.

Тема 3. Аналіз соціальної структури міста(села) на основі офіційної статистики, аналітичних матеріалів, відкритої інформації .

План

- 1. Джерела соціальної нерівності.*
- 2. Соціальні прошарки і соціальна мобільність.*
- 3. Влада як різновид нерівності.*

Метою цього заняття є формування навичок аналітичної роботи на основі аналізу соціальної структури населеного пункту. Студент повинен продемонструвати вміння працювати з статистичною інформацією, документами іншими джерелами, які є у відкритому доступі й на їх основі формувати власні висновки та пропозиції

Тема 4. Проблема децентралізації влади в Україні і процеси, що пов'язані з нею на прикладі конкретних територіальних громад.

План

- 1. Особливості процесу децентралізації в Україні.*
- 2. Інновації й інноватори та їх роль у формуванні стратегії розвитку територіальних громад.*
- 3. Поява і розповсюдження соціальних інновацій на місцевому рівні.*

Кожному студенту, на конкретному прикладі, пропонується вивчити проблему децентралізації і об'єднання територіальних громад в межах єдиної ОТГ, розкривши її зміст, особливості й можливі шляхи вирішення.

Тема 5. Повсякдення як соціальний феномен.

План

- 1. Повсякденна реальність як соціологічна проблема*
- 2. А.Шюц про структуру повсякденного мислення.*
- 3. Досвід повсякдення і проблема реформування суспільства.*

На етапі підготовки до цього семінарського заняття важливо звернути увагу на теоретичне обґрунтування практики повсякдення насамперед феноменологічною соціологією, а також врахувати, що саме ця практика формує те середовище, в якому зароджуються нові моделі соціальної діяльності.

Тема 6. Соціальна ситуація в Україні в умовах трансформаційного переходу.

План

- 1. Соціальний розвиток України в XX столітті.*
- 2. Динаміка соціальної структури українського суспільства на поч..XXIст.*
- 3. Перспектива соціального розвитку України в контексті європейської інтеграції..*

На основі існуючих статистичних даних, інформації з інтернетт ресурсів, інших інформаційних джерел, необхідно розкрити особливості соціальної структури українського суспільства враховуючи міграційні чинники і якість соціально-економічних перетворень, що були започатковані після 2014р.

Тема 7.Глобалізація та її особливості.

План

- 1.Предвісники теорії глобалізації.*
- 2.Культурна глобалізація.*
- 3.Економічна та політична глобалізація.*

З метою якнайглибшого ознайомлення з даною темою, варто звернути увагу на теоретичне обґрунтування глобалізації Х.Маккіндером, С.Хангтінгтоном,З.Бжезінським, Г.Кісінджером та ін. і спробувати сформулювати свою точку зору на цю проблему.

Тема 8.Ціннісно-нормативна система.

План

- 1.Цілісність і конфліктність ціннісно-нормативної системи.*
- 2.Пристосування до норм: конформізм і девіація.*
- 3.Різновиди анормативної поведінки та їх різновиди.*

Не дивлячись на те, що питання семінару носять,на перший погляд, більше теоретичний, а ніж практичний характер,данна проблема досить тісно пов'язана з тим, як цінності впливають на характер поведінки людини і суспільства і чому ця поведінка не тільки мотивована але й унормована. Пропонується проаналізувати проблему співвідношення цінностей і норм і, а також те, як вони пов'язані із соціальною діяльністю.

Тема 9.Соціологія політичної діяльності.

План

- 1.Соціологія політичної ідеології і політична діяльність.*
- 2.Соціальні основи демократії і тоталітаризму.*
- 3.Соціальні чинники електоральної поведінки виборців.*

При підготовці до даного семінару слід звернути увагу на соціальну природу політичної діяльності, а також на чинники, які впливають на поведінку виборців в період виборчих кампаній.

Тема 10.Соціологія міжнародних відносин.

План

- 1.Реалізм в міжнародних відносинах.*
- 2.Проблема влади і суверенітету у зовнішній політиці різних держав.*
- 3.Соціологія війни.*

Тема даного семінару вимагає звернути увагу на історію міжнародних відносин після підписання Вестфальського мирного договору 1648р.,розібратися в тому, що є причиною міжнародних конфліктів, а також проаналізувати вплив позитивістської школи в соціології міжнародних відносин на процес їх концептуалізації в XX-XXI ст..

Тема 11. Економіка як соціальна система.

План

- 1.Соціологічний аналіз економічних інститутів.*
- 2.Соціологічний аналіз ринку.*
- 3.Соціологія споживання.*
- 4.Особливості господарської системи України.*

З метою розкриття даної теми важливо звернути увагу на те, як економічні процеси впливають на соціальне середовище і чим відрізняється соціологічний підхід у їх вивченні від економічного.

Тема 12.Система управління як сукупність соціальних відносин.

План

- 1.Структура і функції управління.*
- 2.Місце і роль комунікації в системі управління.*
- 3.Особливості управління ринковими системами в сучасних умовах.*

Готуючись до цього семінару зверніть увагу на те, як світогляд впливає на характер менеджменту і природу стратегічного мислення та його інноваційність.

Тема 13.Соціологічні і філософські проблеми права.

План

- 1.Правова система як юридичне явище,*
- 2.Трактування права як соціологічне явище.*

Дана тема вимагає уважного ознайомлення з процесом первинного творення соціальних норм і чіткого розуміння, що система права є явищем юридичним, а його трактування визначається природою соціальних відносин.

Тема 1 .: СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО

- 1.Історія виникнення соціології.
- 2.Предмет та об'єкт соціології.
- 3.Соціологія в XX і XXI столітті.

Назва „соціологія” введена в науковий обіг в 1838 р. французьким філософом Огюстом Контом, який побудував цю словесну конструкцію з'єднавши латинське *socium* (соціум, суспільство) з грецьким *logos* (знання, мудрість).

В середині століття перші книжки, в назві яких використовувався термін „соціологія” писав Герберт Спенсер. Але повинно було пройти все XIX століття, щоб соціологія з'явилася в університетах.

Не дивлячись на те, що інтелектуальне коріння вона мала в Європі, інституціональне визнання соціологія отримала в США.

В 1892 р. виникає перший факультет соціології в Чикагському університеті, організатором якого став Альбїон Смол. Він же одночасно редагував «Американський соціологічний журнал»(*Amerikan Jornal of Sociology*). В 1909 р. формується американська соціологічна асоціація (ASA), яка функціонує і до сьогодні.

В Європі перша кафедра соціології створюється у Франції в 1895 р.в університеті м.Бордо, яку очолює Еміль Дюркгейм. В Німеччині кафедра соціології виникла лише в 1919 р. в Мюнхенському університеті .Очолив її відомий німецький соціолог, історик, економіст Макс Вебер, який разом з Фердінандом Тьонісом і Георгом Зімеlem став засновником першої німецької спілки соціологів (*Dentscht soziologische Gemeinschaft*).

В Англії лише після 2-ї Світової війни соціологія з'являється в університетах (Оксфордському і Кембриджському). Спочатку її викладають як соціальну антропологію і політичну філософію але згодом вона стає самостійною наукою.

В Польщі засновником першого університетського соціологічного центру був Флоріан Занецький, який створив його в університеті м.Познані в 1920 р. Він же був редактором першого польського соціологічного журналу «Соціологічний оглядач» (*Przeglądu Sociologiczny*).

Співробітництво соціологів в міжнародному масштабі почалося в 1893 р., коли французький вчений Рене Вармс створив Міжнародний соціологічний інститут. В 1949 р. виникає Міжнародна соціологічна асоціація, яка представляє соціологів із майже 100 країн світу і нараховує більше 3 тис. членів.

Соціологічна думка в Україні не відставала від європейської поєднуючи в собі все про що писали західні соціологи із проблемами національного визволення. Серед видатних українських науковців слід

відмітити Івана Франка, який стверджував, що основним рушієм еволюції є боротьба за існування. Першим, хто із українських інтелектуалів того часу використав термін «соціологія» був Михайло Драгоманов. Розуміючи соціологію як універсальну науку, Драгоманов був прихильником компаративного(порівняльного) методу в соціологічних дослідженнях. Значну увагу він приділяв політичній соціології, виступаючи проти централізації влади як способу гноблення.

Видатний український громадський діяч, історик, публіцист Микола Костомаров виступав проти твердження, що вирішальною історичною силою є держава. Держава є ніщо інше як форма, мертвий механізм, який приводиться в дію народом,- писав Костомаров .

Свій внесок у розвиток прикладної соціології зробила Христина Алчевська.

Працю ,як основи соціального прогресу, вивчав Сергій Подолинський.

Однією із особливостей розвитку соціологічної думки в Україні ХІХ-ХХ ст. було поширення ідей плюралізму, найяскравішим представником якого був Максим Ковалевський.

З критикою мальтузіанства в другій половині ХІХ ст. виступив видатний економіст і соціолог Микола Зібер.

Значну роль у розвитку української соціологічної думки відіграв Микита Шаповал, який у 1924-1932 рр. очолював український інститут громадознавства. Чималий внесок у становлення економічної соціології зробив Михайло Туган-Барановський.

З критикою позитивізму виступав Богдан Кістяківський, стверджуючи, що використання принципів природничих наук в дослідженнях суспільних процесів обмежує можливості соціального пізнання.

Разом з тим, визнання наукового статусу соціології не могло бути основою для наївного уявлення , нібито наука про суспільство нічим не відрізняється від наук про природу. Саме така думка домінувала серед творців соціології в ХІХ ст., які писали, що соціологія є прямою спадкоємницею природничих наук і повинна використовувати ті методи і дослідницькі процедури, якими користувалися астрономія, фізика, хімія, біологія тощо. Огюст Конт визначав ці методи як «позитивні» на відміну від більш ранніх «теологічних» і «метафізичних» способів мислення.

Перша половина ХХ ст. означилася критикою позитивізму. Макс Вебер запропонував методологію інтерпретації суспільних явищ, яка мала величезний вплив на сучасну соціологію, особливо в напрямку герменевтики. Сучасна герменевтика далеко просунулася шляхом подолання головної проблеми цього методу – суб'єктивізму в трактуванні, що може підірвати найважливіший для науки принцип об'єктивізму, або незалежності знання від того, хто його формулює. Англійський філософ Карл Попер підкреслював роль відкритої критики в науковому середовищі в якості механізму контролю і корекції однобоких поглядів. Свої припущення із цього приводу висловив

німецький соціолог і філософ Юрген Хабермас, який вказував, що інтерпретація набуває характеру об'єктивності лише тоді, коли вона відбувається в атмосфері відкритої дискусії за участю багатьох дослідників і в умовах «ідеальної комунікативної ситуації», тобто повної свободи висловлювання думок, а також рівного становища усіх учасників дискусії, відсутності будь-якого зовнішнього тиску на них і неприйняття аргументів, які не стосуються суті справи. Наукове знання, яке формулюється і кристалізується в такому цілком демократичному дискурсі, стає вільним від суб'єктивних перекручувань.

Антипозитивістському і антинатуралістичному перелому в розвитку соціології сприяли польський соціолог Флоріан Занецький і американський психолог Уільям Томас. Вони створили так звану концепцію «людського фактору». Відповідно до цієї концепції, всі факти соціального життя, на відміну від природних явищ, пов'язані з діяльністю людини, а тому не є «нічийними», а формуються в сфері життєвого досвіду конкретних індивідів чи колективів, які з цими фактами стикаються, спостерігають, пізнають їх, переживають, інтерпретують і оцінюють. Таким чином, за своєю суттю ці факти включають в себе так званий «людський фактор», чи «гуманістичний коефіцієнт». Тому досліджувати їх можна, лише враховуючи позицію тих людей, чий досвід пов'язаний із цими фактами. Для цього потрібно поставити себе в їх становище, спробувати подивитися на світ їх очима, розшифрувати ієрархію цінностей та системи правил, якими вони керуються.

ТЕМА 2.: АКТИВНІСТЬ ЛЮДИНИ І СОЦІАЛЬНІ СПІЛЬНОСТІ

1. Соціальна діяльність і соціальна взаємодія.

2. Теорії взаємодії.

3. М. Вебер і його концепція «формальної раціональності».

Суспільство – це діяльність людей.

Не існує суспільства без діючих людей.

Для визначення форм фізичної активності ми використовуємо соціологічний термін „поведінка”.

Джордж Хоманс. Бихевиоризм (англ. behavior – поведінка).

Поведінка, яка наділена значенням, смыслом, називається в соціології *дією*.

3. Фрейд. Несвідомі дії. Це був справжній вибух в соціокультурній топці. Її модель складалася із індивідуального логоса (ego) і підсвідомості (es, id), які за своєю природою є розбалансованими. Дана модель розкриває головний зміст культури і історії.

Поряд з психологічним або інтенціональним (який відповідає наміру), значенням, яке надає своїй поведінці сама людина, а інші відкривають з допомогою більш або менш складної інтерпретації, те чи інше значення

відповідній поведінці може бути надане групою або колективом людей до якого я належу. Це значення можна охарактеризувати як встановлене спільно (конвенціональне).

Дія – така поведінка, з якою тісно пов'язане мотиваційне і культурне значення.

Для визначення таких дій, які спрямовані на інших людей Флоріан Занецький використовував термін „**соціальна діяльність**”.

Дія, яка включає в себе ініціативу, і дія, яка включає в себе реакцію, мають одну і ту ж структуру. Вони зв'язуються в пару соціальних дій, взаємно орієнтованих один на одного. Таку пару дій ми називаємо **соціальним контактом**.

Динамічна постійна послідовність взаємно спрямованих один на одного дій називається **взаємодією**.

При безпосередній взаємодії значення мають не тільки дистанція, але й просторові межі, характер і форма оточення, в якому здійснюється взаємодія.

Чотири теорії взаємодії

Взаємодія (інтеракція).

1-а – бихевиоризм. Тракує взаємодію, як пов'язану поведінку суб'єктів, як послідовність стимулів (ініціатив) і реакцій.

2-а – теорія обміну або її новітній різновид теорія раціонального вибору. Тракує взаємодію як взаємний обмін відповідними цінностями між партнерами. Головна ідея теорії обміну полягає в перенесенні цієї економічної моделі на всі сфери соціального життя.

3-я – символічний інтеракціонізм (Чарльз Кулі і Джордж Мід) в ході інтеракції обмін і взаємність стосуються не тільки матеріальних об'єктів, але й ідей, символів та значень. На відміну від біхевіористів і фрейдистів інтеракціонізм звернувся до цілісного людського «Я» в мікросоціальному оточенні.

Дж.Мід опирався на три основних сили: а) люди реагують на середовище в залежності від значень-символів; б) ці значення є продуктом соціальної взаємодії; в) ці значення змінюються в процесі взаємодії.

Основні положення теорії Міда:

1. Групове життя сутнісною умовою виникнення свідомості у людей, які володіють особистісним «Я».

2. Світ в цілому є соціальним продуктом, який контролюється в сукупності процесів соціальної взаємодії як актів комунікації.

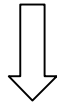
3. Соціальний світ є інтерсуб'єктивним феноменом: він постійно виникає і постає в процесі між індивідуальної взаємодії.

Мід виходив із того, що людина засвоює культуру через систему символів спільних для всіх членів суспільства.

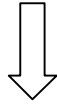
Ч.Кулі запропонував теорію «дзеркального «Я», яке виникає на основі символічного спілкування індивіда з групами, членом яких він є.

4-а – драматургічна теорія (Ірвінг Гофман)

Від простих взаємодій до сітки взаємодій

Від взаємодії до соціальних взаємовідносин

Від соціальних відносин до організації

Деякі соціологи визначають суспільство як „організації суспільства”.

В процесі розвитку суспільств ці організації набули різних функцій, які в архаїчних, примітивних або традиціоналістських суспільствах виконувала сім'я. Сучасна людина надана різним організаціям, і її життя в більшій мірі залежить від їх правильного функціонування.

М. Вебер вказував на те, що організації, в міру розвитку соціальних відносин, стають все більш раціональним, підпорядковуючи свою діяльність формальній раціональності – досягненню найбільших результатів з найменшими затратами.

В сучасному суспільстві, в якому на думку М. Вебера формальна раціональність стає домінуючим мотивом всього соціального життя. В результаті цього феномену з'являється бюрократія.

Сім особливостей бюрократії:

1-а – існування бюрократичної драбини (соціальні статуси в організації мають ієрархічну структуру);

2-а – спеціалізація і розподілення функцій;

3-я – деперсоналізація;

4-а – підбір чиновників на відповідні пости повинен здійснюватися на основі універсальних, а не партикулярних критеріїв;

5-а – встановлення зверху критеріїв і процедур просування по службі;

6-а – вимога, щоб чиновники отримували встановлену зверху винагороду;

7-а – письмова форма усяких дій.

В формальних організаціях домінують соціальні відносини, які визначаються як *вторинні*. В неформальних організаціях як *первинні*.

В понятті **соціальна структура** зникають особи, позиції, ролі, статуси і залишається тільки чиста *сітка відносин*.

Попередником вчення про структуру був, в XIX ст., німецький вчений Г. Зімель. Він ввів в соціологію поняття *соціальної форми*.

Функціями соціальних відносин є:

1) конфлікт;

2) співробітництво;

3) кооперація.

Конфігурація соціальних зв'язків, незалежно від того між ким вони існують і кого стосуються ми називаємо **соціальною структурою**.

Інколи ми говоримо про атрибутивне поняття структури, оскільки вона є характерною рисою, ознакою, атрибутом властивим соціальним організаціям

(зв'язок між основними елементарними складовими) групові структурні зв'язки між членами Мікроструктура	Макроструктура (зв'язок між складними соціальними об'єктами)
---	---

Комунікативні структури – канали досягнення взаєморозуміння.

Соціометричні структури – Якоб Морено.

Структура визначає те, що відбувається в організації. В цьому зв'язку ми говоримо про структурну детермінацію.

Чотири аспекти структури

1. Нормативна структура.
2. Ідейна структура.
3. Структура інтересів.
4. Структура взаємодії.
- 5.

Більшість дій можуть мати додаткові характерні особливості. Тобто діючі люди можуть зосереджуватися в одному просторі і відчувати вплив однієї і тієї ж ситуації.

Такого типу активність ми називаємо **колективною поведінкою (поведінка натовпу)**

В XIX ст. французький соц. психолог
Густав Леон і Габріель Торд
сформував „концепцію натовпу”:
„теорію подраж.”

Колективна поведінка може бути стратегічно вмотивована

Колективні дії

Надзвичайно інтенсивною сферою, в якій можна спостерігати:

- а) масові дії;
- б) колективну поведінку;
- в) колективні дії;

є горизонтальна мобільність (переміщення людей в географічному просторі).

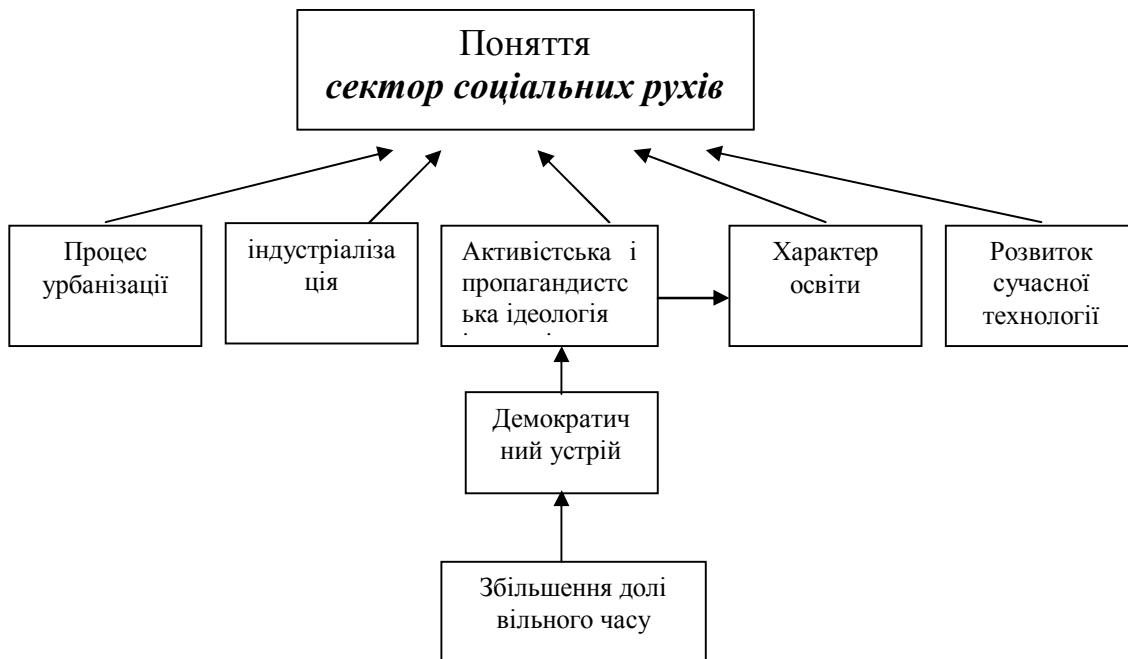
Три форми в яких проявляється горизонтальна мобільність:

- 1) міграція;
- 2) туризм;
- 3) виїзди у пошуках заробітку.

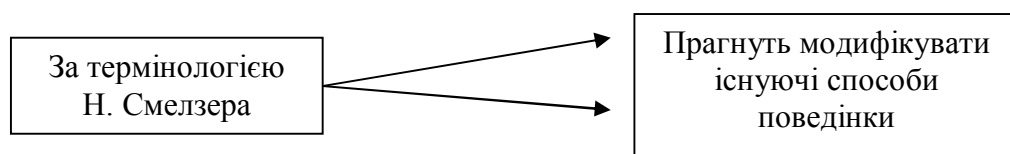
Серед різного роду колективних дій виділяється один різновид – **це соціальні рухи**.

По-перше, вони спрямовані на особливу мету – соціальні зміни;

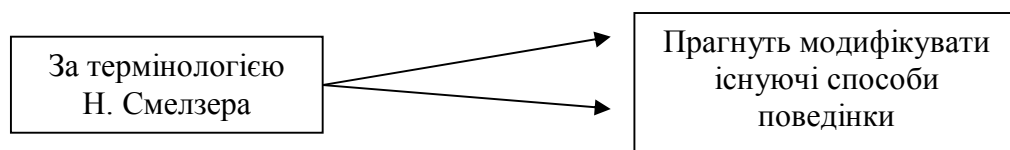
По-друге, вони розвиваються в межах неформальних, які не мають інституалізованого і формалізованого характеру, систем.

Реформаторські рухи – з орієнтовано на норми.

Радикальні рухи – зорієнтовані на цінності прагнуть до фундаментальних змін існуючого порядку.

Тема 3.: СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ І МОБІЛЬНІСТЬ

1.Теорія соціальної стратифікації.

2.Соціальна структура і соціальна мобільність.

3.Соціальна нерівність.

Епоха індустріалізму.Теорія соціальної стратифікації (Б.Барбер, С.Ліпсет,Т.Парсонс,П.Сорокін, У.Уорнер та інші).

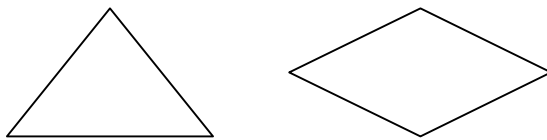
В західній соціології соціальна структура трактується як сукупність ієрархічно взаємопов'язаних між собою соціальних груп, для яких характерна вертикальна і горизонтальна впорядкованість:

1.Вони займають різні місця в системі соціальної нерівності.

2.Вони пов'язані між собою економічними, політичними і культурними відносинами.

3.Вони є суб'єктами функціонування усіх соціальних інститутів і, насамперед, економіки.Концепції соціальної стратифікації ґрунтуються на принципах універсального соціального розшарування і нерівності.

Стратифікаційні моделі:

П.Сорокін.Концепція «флуктацій, які не мають мети»:

1.Відсутність довготривалої тенденції в напрямку соціальної мобільності.

2.Відсутність довготривалої тенденції в коливаннях рівня добробуту.

3.Процес мобільності «вверх» завжди конкурує з процесом мобільності «вниз».

Роль соціального ліфта можуть виконувати інститути шлюбу,освіти, власності , спорту тощо.

Три види благ, що «ділять» людей (на всіх не вистачає):

а) матеріальні блага (багатство)

б) влада

в) престиж (повага, соціальне визнання слава)

Престиж – це рідкісне благо, оскільки сама ідея престижу будується на тому, що деякі люди розглядаються як кращі і цінуються вище ніж інші люди.

Саме ці три блага – багатство, влада і престиж ділять людей, стають важливими генераторами *соціальної нерівності*.

Але люди цінують й інші цінності, які розподілені нерівномірно. Однією із таких є **освіта**.

Освіта доповнює всі блага і є інструментальною цінністю.

Благом є і здоров'я. Воно є умовою для набуття всіх інших благ.

Всі блага, або цінності, про які ми говорили вище: **багатство, влада, престиж, освіта, здоров'я** мають ієрархічний характер. Як відомо існують ієрархії багатства – від мільйонерів до бездомних;

ієрархія влади – від імператорів до рабів;

ієрархія престижу – від ідолів до нікчем;

ієрархія освіти – від вчених з високими званнями і ступенями до безграмотних;

ієрархія здоров'я і фізичної кондиції – від переможців олімпійських ігор до інвалідів.

Можна перерахувати, скільки людей опиняться на тому чи іншому рівні ієрархії. Тоді ми отримаємо відповідні статистичні категорії: дуже багатих, багатих, людей зі статком, людей середніх статків, бідних, найбідніших.

Можна це робити ще точніше, встановлюючи будь-які кількісні межі заробітку.

В такому випадку ми можемо вести мову про **стратифікаційні прошарки**.

М. Вебер сказав би, що ці люди володіють різними життєвими шансами.

Тільки в такому випадку різниця між окремими людьми стає структурною соціальною нерівністю, реальним суспільним феноменом, а не статистичним артефактом.

Соціальна стратифікація – це поділ людей на соціальні прошарки для групових або статусних, але не індивідуальних відмінностей.

P.S. Порівнянність в споживчих можливостях проявляється в подібному образі життя. А подібність є сильним групоутворюючим фактором.

P.S. Згуртовані спільності – групи, різновиди відповідного середовища, які комплектуються із людей, що мають приблизно одне і теж становище в ієрархіях, в системі соціальної стратифікації. Незалежно від їх групової належності – називаються **соціальними прошарками**.

Коли люди перемішуються між групами, які знаходяться на різних рівнях стратифікаційних ієрархій – все це ми називаємо **соціальною мобільністю**. Вертикальна соціальна мобільність означає рух вгору або вниз за соціоекономічною шкалою. Латеральна (горизонтальна) соціальна мобільність це- географічні переміщення, які досить часто пересікаються із вертикальною соціальною мобільністю. Інтрагенераційна мобільність стосується кар'єри окремого індивіда-як далеко він піднявся вгору чи скотився вниз впродовж свого життя. Інтергенераційна мобільність – мобільність через покоління (чого досягають діти, обираючи ту ж саму професію, що їх батьки, діди).

З такими чисельними ієрархіями соціальних груп (прошарків) можуть пересікатися і зближуватися, накладаючись одне на одного й інші способи розшарування суспільства.

Дихотомія – полярна, а не ієрархічна структура соціальної нерівності.

Існують три основних різновиди дихотомічної нерівності:

- а) протистояння класу власників і класу тих, хто немає власності (К. Маркс);
- б) протистояння груп, які формують більшість і меншість;
- в) протистояння статей – чоловіків і жінок (головна тема феміністських концепцій).

Соціальна нерівність – це таке явище, яке особливо гостро зачіпає сферу інтересів людей і викликає в них сильні емоції. Тому роздуми на цю тему нерідко залишаються замкнутими в межах ідеології, тобто такої системи мислення, яка підпорядковується і служить груповим інтересам.

Не дивлячись на велику кількість формулювань і аргументів, всі ідеології нерівності можна віднести до трьох типів:

1-й – *ідеології елітарні*.

(існують групи, які в силу своєї природи є вищими за інших). Такі групи можуть формуватися по праву народжених.

2-й – це *егалітарні ідеології*, створені групами, що піддавалися дискримінації або від їх імені.

Варіанти егалітаризму:

Перший варіант – виступають проти будь-якої нерівності і привілеїв, вимагаючи однакових умов життя для всіх людей.

Другий – всі люди однакових потреб. Звідси всім людям треба забезпечити мінімальний рівень життя.

Третій – рівність шансів. Всім людям потрібно забезпечити однаковий старт.

Четвертий – рівність всіх людей перед законом

П'ятий – рівність суб'єктивних прав, тобто гарантії реалізації прав незалежно від їх суспільного становища.

3-й – *меритократичні* (англ. merit – заслуга).

Нерівність в суспільстві є виправданою в тій мірі, в якій вона є результатом власних заслуг.

рівень власних зусиль	вклад, який кожна група вносить у розвиток суспільства
--------------------------	---

Теорії нерівності

1. Функціональна теорія соціальної стратифікації

Сформульована в 1945 р. Кінгслі Девісом, Гілбертом Муром пов'язує нерівність з відповідними, категоричними організаційними імперативами. (Розглядає нерівність як явище вічне, яке неможливо побороти і воно необхідне для нормального функціонування суспільства).

2. Теорія переваг (теорія акумуляції переваг, її ще називають теорією конфліктів) пов'язана з поверненням до історичної генези нерівності і з уявами про панування і владу як джерела нерівності (нерівність є результат особливих історичних умов, які можна побороти в майбутньому. Відповідно

до цієї теорії подолання нерівності не тільки можливо але й необхідне, тому що нерівність стає фактором, який викликає в суспільстві дезорганізацію і розруху.)

ТЕМА 4.: ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

1.Аналіз теорій функціонування суспільства.

2.Соціалізація як процес.

3.Соціальний морфогенез.

До сьогодні ми аналізували анатомію суспільства. Але суспільство знаходиться в постійному русі. Воно змінюється.

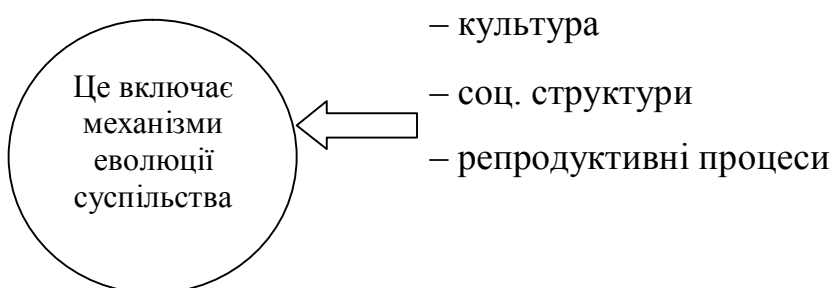
Прибічники функціональної теорії стверджують, що існують відповідні імперативи суспільного життя:

- народження;
- виховання нових членів;
- добування засобів для існування;
- координація індивідуальних дій;
- виконання правил спільного проживання.

Цей напрямок продовжує традиції організмичної школи, використовує системний метод, що набув популярності у XX ст. Його засновниками вважаються американські соціологи – Толкотт Парсонс (1902–1979) і Роберт Мертон (нар. 1912 р.). Суспільство розглядається як складна система, частини якої (підсистеми) тісно пов'язані поміж собою і виконують спеціалізовані функції. Частини, елементи структури функціонально доповнюють одна одну і не можуть існувати самостійно. Соціум існує виключно на основі домовленості, згоди з приводу суспільних цінностей та норм – на цьому особливо акцентують увагу функціоналісти. Останні розглядають соціальні конфлікти як суспільну хворобу, яку треба спеціально лікувати, і взагалі краще їх позбутися. Провідним поняттям теорії є *категорія функції*. Вона розглядається як об'єктивні наслідки, що пов'язані з фактом існування того чи іншого соціального явища, об'єкта, структури. Функція націлена на пристосування об'єкта до середовища або служить саморегуляції системи. Навпаки, *дисфункція* – це наслідки, що послаблюють систему, її саморегуляцію або можливості адаптації до довкілля. Функціоналісти розрізняють *явні* та *приховані* функції. Перші добре усвідомлюються спостерігачами, їх можна планувати, корегувати, передбачати, прогнозувати; прихована функція не планується і не завжди усвідомлюється людьми. Функція органічно пов'язана зі

структурою об'єкта. Аналіз функцій дає змогу розробляти внутрішню будову (структуру) об'єкта. Це робить функціоналізм не тільки теоретичною схемою, але й практичною методикою, що застосовується в управлінні, при розробці складних соціальних систем, організацій. Наприклад, проектування нової комерційної фірми, банку або навчального закладу починається з вивчення конкретних функцій і можливих дисфункцій. Це розглядається як підстава, щоб конструювати внутрішню структуру, схеми управління, штатний розклад тощо. Функціоналізм можна розглядати як ідеологію свідомого реформування суспільства в умовах відносної стабільності. Останнє є і передумовою, і метою функціоналізму. Але ще далеко не всі суспільства досягли стабільності, багато країн перебувають у стані війни, етнічних та класових конфліктів. Стосовно цих суспільств функціоналізм втрачає свої переваги і не може бути ефективною методологією. Він не може ефективно пояснити витoki конфліктів і визначити засоби виходу з кризи. У такому випадку більш доцільними є конфліктологічні теорії, що розвинулися паралельно з функціоналізмом.

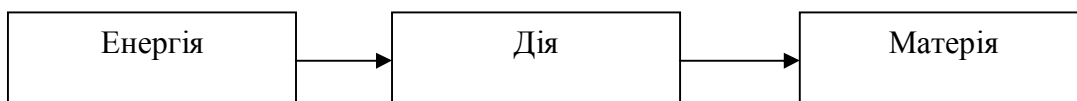
Однак, існують процеси, в ході яких змінюється сама суспільна цілісність. Змінюються:

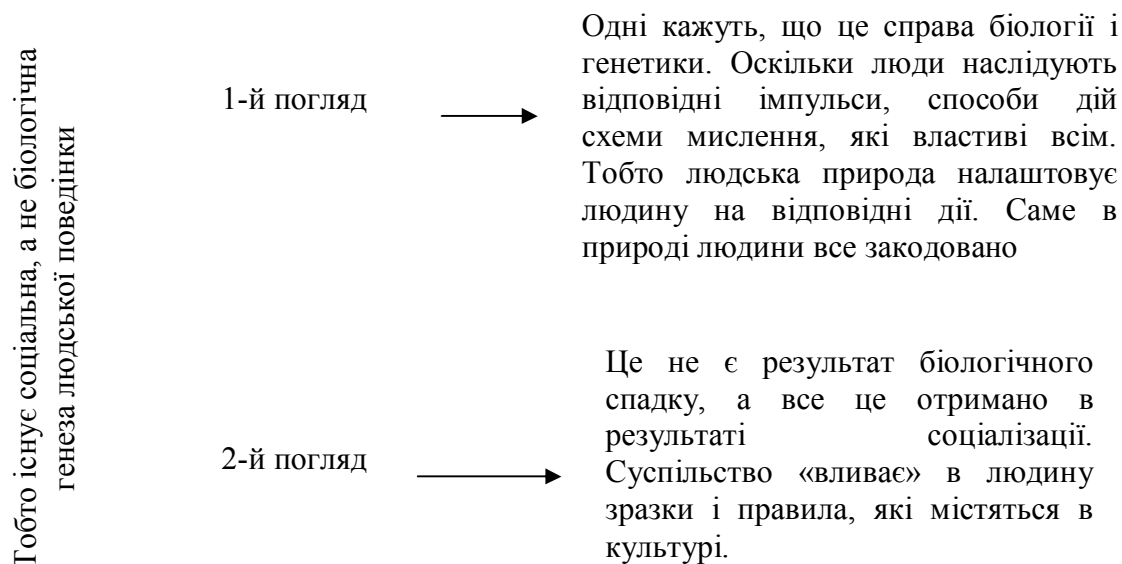
Здійснюється перехід до динамічних процесів соціального життя, до аналізу суспільних процесів.

Але перед цим потрібно акцентувати увагу на репродуктивних процесах, які відбуваються кожен день. Найважливішим із них є процес **соціалізації**.

Проблема соціалізації виникає тоді, коли люди задумуються звідки вони отримують знання, переконання, правила, норми, цінності, які потім реалізуються в їх діях.

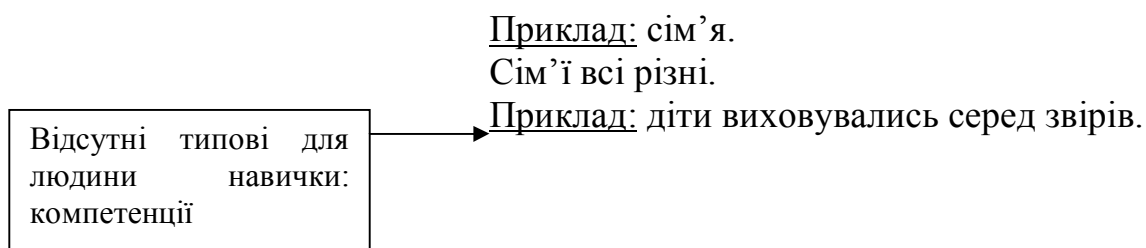
Для того, щоб діяти ми повинні мати попередні дані, інформацію, відповідні схеми поведінки (індивідуальні стратегії), ідеали, зразки, уявлення про цілі, які керують нашими діями.

Отже, **соціалізація** – це процес, завдяки якому окрема людина пристосовується до образу життя своєї групи і суспільства шляхом засвоєння тих правил та ідей, які містяться в культурі.

У кожного народу є свої правила та ідеї. Все це ми називаємо **культурним плюралізмом**, або проявом полікультурності.

Це говорить про те, що культурних універсалій (зразки поведінки і правила, які можна зустріти в будь-якій культурі), і таких фактів, які б вказували на їх природне біологічне походження надзвичайно мало.

Коли в розвитку людини пропущений етап соціальних контактів і впливів, з якими нормальна дитина зустрічається в сім'ї, їй досить важко повернутися до нормального життя в суспільстві.

Т. ч., людський образ життя не визначається природою людини, а прививається їй із тієї групової культури, в якій вона народилася і виростає.

Саме цей процес і є соціалізацією. Однак, це не заперечує впливу природних факторів.

З точки зору входження людини в суспільство *соціалізація* – це процеси, завдяки яким окрема людина стає повноцінним членом соціальної групи. Ці процеси мають декілька рівнів:

1-й. На цьому рівні набуваються компетенції і навички, які необхідні для суспільного існування, тобто для життя серед інших людей у взаємозв'язку і кооперації з ними. Це свого роду культурний мінімум, який потрібен кожному. Сюди можна віднести: а) вміння спілкуватися; б) знання елементарних моральних правил.

2-й. Соціалізація означає входження в конкретну культуру.

3-й. Опанування конкретними соціальними ролями.

Всі ці ролі пов'язані з відповідними позиціями на які претендує людина (сімейна, політична, професійна соціалізація).

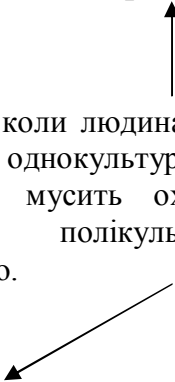
Це означає набуття навиків і компетенцій, необхідних для визнання в конкретних групах, до яких людина належала або належить.

P.S. Але впродовж свого життя людина міняє позиції і свою групову належність. А це значить, що їй необхідно відмовлятися від старих ідей і моделей поведінки та оволодівати новими.

Приклад. Коли людина стає дорослою.

Коли міняє професії.

Коли стає емігрантом.

У випадку, коли людина змінює моделі поведінки, їй уже мало однокультурної компетенції, оскільки її соціалізація мусить охопити декілька культур, формуючи полікультурну космополітичну компетенцію.

Всі ці компоненти компетенцій знаходяться у сфері культури. Але одні компоненти вибирає із культури лікар, інші – інженер, а ще інші – аграрій. Дитя навчається одному, студент – іншому, пенсіонер – ще іншому.

М. Фуко (фр. історик, філософ).

Діяльність і мислення формуються під впливом скритих не усвідомлених людьми факторів і структур, які формуються історично. Вони діють за „плечами” соціальних суб'єктів. Фуко називав їх дискурсами, а також пізнавальними структурами філософської і наукової діяльності.

Етапи соціалізації:

1. Культура, а точніше вибрані із неї елементи піддаються інтерналізації. Тобто перетворюються в приватні, індивідуальні погляди і переконання, мотиви, наміри, претензії, моральні канали, звичаї.

2. Прояв уже засвоєних окремою людиною культурних сутностей(мотивів, намірів, правил тощо) в діях або інакше їх *екстерналізація*.

Т. ч. соціалізація в повному об'ємі – це двоетапний процес формування дій людей з допомогою культури. Завершуючим етапом соціалізації є відповідні дії.

Різновиди соціалізації:

Первинна соціалізація	Здійснюється в сім'ї, дитячих садках, школах, ВУЗах, на роботі, пенсії
Політична соціалізація	
Освоєння девіаційних ролей	Люди навчаються зразкам контркультури
Зворотня соціалізація	Батьки соціалізують дітей, вчителі – учнів, офіцери – солдат

Функції соціалізації:

1-ша З допомогою соціалізації формується і діє механізм трансмісії культури

(культурна традиція, навички передаються від покоління до покоління)

Люди повинні діяти так, як вимагає від них культура, щоб їх власні мотивації співпадали з нормативними вимогами і обов'язками.

2-а Дії людей повинні співпадати з суспільним очікуванням – тобто тими ідеалами, цінностями і нормами, які члени даної групи визнають.

Девіація.

Теоретики стигматизму роблять висновок: люди які порушують норми або злочинці, не народжуються такими. Такими їх робить суспільство. Саме механізми соціального контролю, застосування санкції приводять в рух *девіаційну кар'єру*. Шляхом відчуження, ізоляції людини, її підштовхування до асоціальних елементів.

Морфогенез – процес виявлення, артикуляції і зміцнення різних структур із хаосу дій, які чинять члени суспільства.

Інституалізація – впорядкування соціальних норм (інституалізація є різновидом морфогенезу).

Етапи інституалізації:

1. Експансія структури взаємодій (розповсюдження сітки контактів, залежностей взаємодії між людьми).

2. Формування структури інтересів (формування ієрархій нерівності, привілеїв і дискримінацій).

3. Кристалізація структури (поява стандартних переконань, поглядів, ідей, стереотипів).

4. Інституалізація нормативної структури (поява соціальних норм, цінностей і ролей).

Два шляхи, якими проходить процес інституалізації:

1. З'являються нормативні інновації та здійснюється їх дифузія (проникнення і розповсюдження норм в групі і суспільстві).

2. Інституалізоване відхилення від правил.

Ініціаторами змін можуть бути:

а) окремі люди, які виступають з інноваційними ініціативами (винахідник, релігійний пророк, художник);

б) ті, хто виконує інноваційні ролі (мудреці, шамани, художники, городії);

в) інноваційні організації (законодавчі комітети, комісії з реформ);

г) соціальні кола новаторського характеру (артистична богема, джазові музиканти, майстри кіно, секти);

д) соціальні рухи (феміністичні, екологічні, релігійні).

Тема 5.: СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ

1. Соціальні зміни і соціальний процес.

2. Травма соціальної зміни.

3. Класичні уявлення про історичний розвиток.

Стан системи в один момент і стан тієї ж системи в інший.

Більш пізній стан системи може відрізнятися від більш раннього.

Соціальні зміни

По-перше, може змінитися стан системи. В суспільстві з'являються нові люди, які приїхали з інших країн. До політичних партій вступають нові члени.

По-друге, може змінитися структура системи:

- а) з'являються нові структури взаємодій;
- б) нові структури інтересів;
- в) з'являються нові нормативні структури;
- г) формуються нові структури ідей.

По-третє, може наступити зміна функцій, які виконують елементи суспільства.

Наприклад: сім'я традиційна виконувала багато функцій, а тепер їх на себе взяло суспільство.

По-четверте, можуть змінитися межі системи.

Наприклад, повинь зруйнує сітку доріг і місто буде відрізане. Урбанізм поглине села.

Т.ч. соціальні зміни – це перехід з одного стану системи в інший.

Поняття процес використовують для опису ходу взаємно обумовлених змін системи, які наступають послідовно одна за одною (в такому випадку ми називаємо їх фазами або етапами).

Спрямовані процеси (жодна фаза такого процесу не співпадає з іншою). Наприклад, ріст організму (досягнення зрілості – смерть).

Циклічні процеси (відрізняються тим, що у відповідні моменти система повертається у висхідний, первинний стан). Наприклад, економічні цикли.

Соціальний розвиток

Один із конкретних видів спрямованого процесу є процес розвитку.

Від всіх інших він відрізняється тим, що:

- а) напрямок процесу носить позитивний характер;
- б) послідовність соціальних змін отримує відповідні імпульси від ендогенних механізмів (які в середині суспільства).

При цьому слід розрізняти *однолінійний розвиток* (коли зміни завжди ідуть одним і тим же шляхом згідно визначеної траєкторії);

багатолінійний розвиток – зміни мають подібний характер, але відбуваються різними способами, в залежності від умов, що склалися;

стрибкоподібний розвиток – (маркс. первісне суспільство – феод. – капіталізм – комунізм коли накопичуються елементи нового і через скачок здійснюється перехід до іншого укладу).

Соціальний прогрес – прогрес розвитку, напрямок якого оцінюється позитивно і визначається тими цінностями, які визнає суспільство.

Регрес – віддаляє людей від таких цінностей і наближає до цінностей іншого порядку.

Травма соціальної зміни. Дискурс травми. К. Маркс – ціна прогресу в тому, що він іде через регрес.

Ф. Тьоніс говорить про втрату природних структур, що об'єднують людей.

М. Вебер попереджує, що раціональні організації переростають в залізну бюрократичну організацію.

Ортега -і- Гасет – говорив про самотність в натовпі.

З'являються катастрофічні картини майбутнього, категорія прогресу відкриває смисл. Дискурс прогресу витісняється дискурсом кризи.

Але не кожна соціальна зміна стає джерелом травми. Травматичний характер частіше за все носять зміни, які мають особливі ознаки.

По-перше, це різкі, швидкі, неочікувані зміни, які відбуваються в дуже короткий проміжок часу.

По-друге, це зміни, які відбуваються в широкій суспільній сфері, які охоплюють різні галузі суспільного життя.

По-третє, це глибокі радикальні зміни, які руйнують головні для даної групи, цінності, і переконання.

По-четверте, зміни такого роду повинні бути неочікуваними, які викликають шок.

Такі зміни виводять суспільство із стану рівноваги.

Культурна травма

I рівень → Самий найнижчий рівень культурної травми, який не входить в сферу інтересів соціології – це масштаб *індивідуальної біографії* людини (хвороба, смерть, переселення)

Те, що цікавить соціологію то це – **колективні травми**, які з'являються в результаті соціальних змін і стосуються людських спільнот

II рівень → Мікросоціальний рівень → (банкрутство фірми, теракт в школі, ліквідація футбольної команди)

III рівень → Макросоціальний. Найбільш складний і йому підлягають цілі спільноти – (етнічні, національні групи, регіони, цивілізації) такі травматичні зміни можуть бути історичними.

Все це призводить до дезорієнтації та дезорганізації і залежить від:

- а) цільності та однорідності попередньої культури. Наскільки глибоко вона була сприйнята.
- б) глибини дисонансу – змістовного протиріччя між колишнього і новою культурами.
- в) відкритості по відношенню до альтернативної культури.
- г) наявності соціальних анклавів пов'язаних з культурою, яка для даної країни є культурою майбутнього.

Час в суспільстві

Час є контекстом будь-якої реальності. Соціальний час є контекстом соціальної реальності.

В соціології існує думка, що соціальний час формується завдяки колективним формам буття.

Таким чином, час – це не тільки універсальна пізнавальна категорія, але й суспільний конструктор оскільки він діє на людину, на колективні практики, надаючи їм відповідної спрямованості.

В часі розкривається ритм соціального життя, однак і ритм визначається часом.

В такому розумінні час – це не субстанція, а сітка взаємо відображених відносин, які формують особливі, часові взаємозалежності між явищами, подіями і діями.

Всі суспільні явища відбуваються в часі: відбуваються у відповідний момент та продовжуються деякий період. Жодне суспільне явище не може бути абсолютно ізольованим, відділеним від усього навкруги.

Будь-яке явище пов'язане з іншим. Одна із форм такого зв'язку – *послідовність явищ*.

Наприклад, після війни наступила капітуляція, заключення миру, потім відновлення зруйнованого. Вибори президента...

Всі суспільні явища мають свої фундаментальні особливості:

- 1-а – послідовність
- 2-а – тривалість
- 3-а – „хід часу” (відчуття того, що час тікає, не може зупинитися)
- 4-а – невідворотність
- 5-а – різниця між минулим, сучасністю і майбутнім
- 6-а – безперервність переходу між цими трьома сферами часу – минулим, сучасним і майбутнім.

Т.ч., час – це аспект соціальних змін.

Кількісний час – це зовнішня шкала виміру подій і процесів, яка приводить в порядок і узгодженість їх хаотичний і спонтанний розвиток.

Наприклад, годинник, календар (як інструменти).

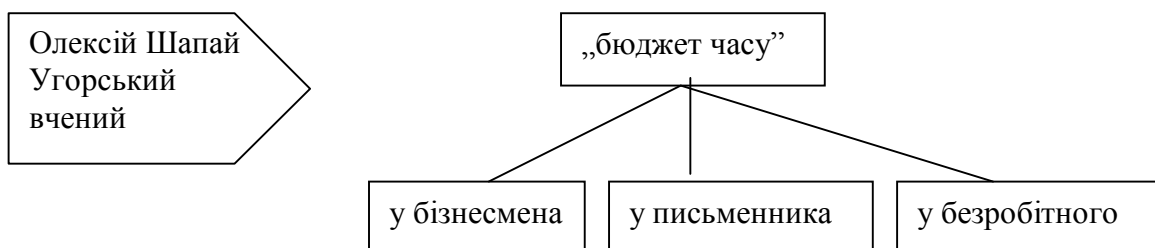
Якісний час характеризується:

тривалістю,
темпом,
ритмічністю,
етапами,
фазами.

Він є неоднаковим в різних сферах життя і дійсності.

Соціокультурне управління часом проявляється не тільки в загальних орієнтаціях але й у великій кількості окремих культурних правил.

Наприклад, в Італії не прийнято вечеряти раніше 8 годин вечора. У Франції люди, як правило, беруть відпустку в липні.

Соціальні функції часу

Філософи розглядали час не тільки як притаманну світу особливість, але й як спосіб мислення, як притаманний людям спосіб спостереження та організації свого досвіду, або як писав Кант, «категорію пізнання». Соціологи, особливо представники французької класичної соціологічної школи Еміль Дюркгейм, Марсель Мосс, Анрі Убер, Марсель Хальбвакс перевели дослідження часу в іншу площину. Вони стверджували, що час є «соціальним фактом», еманациєю соціального життя, явищем яке формується завдяки колективним формам буття.

1-а – **синхронізація** дій людей, груп, організацій.

2-а – **координація**, тобто дії повинні відбуватися не тільки одночасно але й узгоджено.

3-я – **впорядкування дій**, тобто соціальні дії і процеси мають смисл тоді, коли вони відбуваються у відповідній послідовності і черговості.

4-а – **встановлення термінів** відповідних дій.

5-а – **заміри тривалості** відповідних дій.

6-а – **розподіл часу** на буденний і святковий, виділення особливих відрізків часу.

Класичні уявлення про історичний розвиток

В XIX ст. виникли три великі класичні концепції соціальних та історичних змін:

- 1) теорія еволюції (Ч. Дарвін);
- 2) теорія соціальних циклів (П. Сорокін);
- 3) історичний матеріалізм (К. Маркс).

Критикували К. Попер „Убогість історизму”.

Імануїл Валерстайн – закликав забути XIX ст.

Під впливом цієї критики класичних концепцій **в соціології XX ст. сформувалася нова четверта концепція соціальних та історичних змін:**

теорія діяльності і формування суспільства (на перший план висувала колективну та індивідуальну діяльність людей, а не об’єктивні фактори).

Замість детерміністської незворотності підкреслювалася роль індивідуума та колективна активність людей.

Основоположниками еволюціонізму в соціології були О. Конт і Г. Спенсер (дивилися на суспільство, як на організм).

До кінця XX ст. відчувалась потреба в новій теорії.

Два найбільших теоретичних напрямки, які розвивали четверту теорію, це:

- а) історична соціологія;
- б) теорія діяльності (суб’єктивності).

історична соціологія

Представники: Норберт Еліас
Філіп Абрамс
Михаель Ман та ін.

теорія діяльності

Уолтер Баклі
Е. Гіденс
Том Бернс
П. Штомпка

1. суспільний світ – це безперервний динамічний процес
2. час є іманентним фактором соціального життя
3. соціальні зміни розглядаються, як кумулятивний результат
4. суспільство – це мінлива сітка соціальних відносин
5. кожна фаза процесу бачиться як акумульований результат попередніх фаз
6. в якості фактору процесу виступають люди
7. люди створюють своє суспільство

Коротко цей напрямок можна визначити як діяльнісний коефіцієнт реальності

1. суспільство є безперервним процесом
2. джерела мінливості суспільства є ендогенними і набувають форму само трансформацій
3. мотором соціальних змін є активне начало (люди)
4. те що пропонують різні люди: напрямок мета соціальних змін є предметом дискусій і конфліктів
5. кожна дія здійснюється в контексті існуючих структур
6. люди, які діють, формують нове і формуються самі
7. всі суспільні процеси відбуваються в часі

Соціальна революція

Революції – найбільш яскраво виражений прояв соціальних змін, безперервного процесу соціального становлення.

Революції, у порівнянні з іншими формами соціальних змін, мають п'ять відмінностей:

- а) зміни охоплюють всі сфери соціального життя (економічну, політичну, культурну);
- б) в кожній із цих галузей відбуваються фундаментальні зміни;
- в) ці зміни відбуваються досить швидко в короткий термін;
- г) вони пов'язані з бурхливим проявом активності з мобілізацією значних сегментів суспільства з масовими соціальними рухами;
- д) хід і досвід революції є предметом виключно сильних емоційних переживань.

Поняття революції

Історіософська традиція. Акцент робиться на послідовній формі історичного процесу, а революція розглядається як якісна зміна цієї форми („перелом”). Марксистська теорія – зміни соціально-економічних формацій.

Соціологічна традиція відмовляється від зовнішньої історичної перспективи і розглядає революцію як комплекс процесів, які відбуваються всередині суспільства через масові соціальні рухи. Революція розглядається як механізм *само перетворення*.

Хід революції:

1. революційна ситуація.
2. формування революційної свідомості.
3. з'являється „структура політичних шансів”.
(розширення сфери громадської свободи, лібералізація)

Моделі революції

Конструктивістська модель: а) „вулканічна модель” (революції вибухають);
б) конспіративна (заколот).

Структуралістична модель: а) модель „котла, що кипить” (коли відкриваєш кришку і влада не може справитися);
б) модель знайденого скарбу (революції потребують грошей).

Теорії революцій

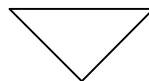
Теорії революцій можна розділити на чотири групи:

- а) біхевіористські;
- б) психосоціальні;
- в) структурні;
- г) політичні.

Психологічні теорії. Найбільш відома теорія відносної *депривації* (розходження).

Розходження між рівнем розповсюдження в суспільстві претензій і мірою їх дійсної реалізації

(Джеймс Девід і Тед Гур)

Три варіанти

1. **аспіраційна депривація** (розходження між рівнем претензій і можливістю їх задоволення);
2. **кризова депривація** (при стабільному рівні претензій виникає економічна чи політична криза);
3. **прогресуюча депривація** (об'єднує дві попередніх.)

Тема 6: СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО.ТЕОРІЯ БАГАТОПОЛЯРНОГО СВІТУ В КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЇ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.

1.Теорія багатополарно та позаполарного світу.

2.Геополітика: принципи,методи і поняття.

Теорія багатополарного світу існує ,виключно, як окремі міркування науковців. Головною її ідеєю є ідея поліцентричної світобудови. Всі передумови, щоб ця теорія склалася уже є,-стверджують окремі теоретики. Цей процес проходить стадію гермінації (дозрівання). Вона конститується в деяке альтернативне твердження стосовно тих процесів, які мають місце в сучасному світі. Що заперечує дана теорія? Заперечує релевантність Вестфальської системи міжнародних відносин. Вестфальська система – кожна держава є абсолютно суверенною і ніякого іншого закону над нею немає. З точки зору теорії багатополарності це заперечується. Вестфальський мир уже не відображає сьогоdnішніх політичних реалій світу.Значна частина прихильників цієї ідеї належать до московських університетських кіл. Багатополарність визнає постмодерністський підхід – полюс є, але ним не може бути якась одна окрема держава.

Деякі автори багатополарності стверджують, що полюс – це держава, але не національна держава. Національна держава не може бути полюсом. Тут ми виходимо за межі позитивістської парадигми міжнародних відносин. Теорія багатополарності визнає справедливості постпозитивістської критики. Для прикладу, Джільпен переконує в необхідності глобальної гегемонії однієї держави при умові, що всі інші їй підлеглі. Дану модель ще називають імперською моделлю світобудови.Це, насамперед, стосується США. З 2002 року США починають використовувати термін «імперська політика» і визнають свою імперську місію .

Краут Хамер в 90-і роки назвав це однополарним моментом (періодом) домінації однієї держави, таким чином, вказавши на її тимчасовість.

Останнім часом все більше говорять про однополарність як тренд – benevolent hegemony (блага гегемонія) однополарного світу – one polar world.Є інша модель Річарда Хакса, який запропонував no polar world – позаполарний (транснаціональний) світ. Так звана транснаціональна парадигма, яка підтримується Дж. Соросом і транснаціональними корпораціями. Саме тому Сорос фінансував нещодавню акцію в США «occupy world street». Він є прибічником світового уряду у відриві від США. Ця модель представляє лише одну – західну цивілізацію і вказує на існування great states – країн мерзотників, в яких не утвердилася так звана ліберальна ідеологія. Для прикладу, Фукуяма стверджує,що іслам поганій тому, що він не є ліберальним.

Теорія багатополарного світу заперечує такі підходи (однополарний і багатополарний світ) і виходить із радикально іншої моделі міжнародних

відносин. Теорія багатопольярного світу заперечує існування і біпольярного світу (соціалізм і капіталізм). Двохпольярним (біпольярним) світ був з 1945 до 1991 року. Теорія багато польярності приймає на себе весь комплекс

44

ідеологічних моделей, які виходять із попередніх класичних теорій і не поділяє ідею однопольярного світу.

В моделі транс націоналізму завуальований владний ресурс.

Кому вигідно описувати світ як однопольярний ?

Це ніщо інше як побажання того, що могло бути – мислення, яке не відображає реальності, а конструює її. Конструює статоцентричні і гегемоністські моделі.

Світова клірингова палата – біржова корзина товарів може замінити золото.

Отже, національна держава втрачає свою головну якість – якість суверенності.

Деякі автори називають багатопольярним світом Вестфальську систему. Однак-це старе розуміння. Ми виходимо за межі позитивістської парадигми і наближуємося до постпозитивістської критики.

No polard world – позапольярний світ

Дж .Сорос –теоретик неолібералізму і транснаціоналізму, світового уряду. Він виступає проти гегемонії американського уряду за світовий уряд.Сорос висловлює позицію транснаціональних корпорацій.

Геополітика: принципи методи і поняття.

Геополітика остаточно не знайшла свого місця в науці, але вона ближче до соціології. Об'єктом соціології геополітичних процесів є МВ.

Предметом – геополітичні закономірності цих відносин.

М. Вебер називав ідеальними типами такі конструкції, які реально не існують.Ідеальні типи дві соціологічні абстракції: море і земна поверхня. Ці соціологічні категорії відносяться до геополітики. Вони є умовними соціальними об'єктами. Тому геополітика – це відношення держав до простору.

Геополітика стала популярною дякуючи тим узагальненням, які визначають державу в межах відповідного простору.

Хелфорд Маккіндер(1905-1945) вів термін «географічна вісь історії».

Він же вводить основне поняття геополітики і конституює даний предмет.

Геополітика має справу з такими поняттями як цивілізація. Маккіндер запропонував свою концепцію структури міжнародних відносин. Це метод, який хоче пояснити історію через географію. Він пропонує відповідну парадигму: sea power (морська могутність) lend power(сухопутна могутність).

Згідно його концепції міжнародні відносини ХІХ-ХХ століття – це протистояння моря і суші. Англія, – з його точки зору, – є предметом морської могутності, Росія- сухопутного.

lend power – Римська імперія; sea power – Карфаген. З точки зору геополітики ми маємо справу з цивілізацією суші і цивілізацією моря.В цій моделі держава вибудовує себе навколо цієї фундаментальної ідеї.

Геополітика приймає методологію Маккіндера. Існує два типи захоплення земель: а) колоніальний; б) провінціальний. Специфіка колоніальної могутності в пограбуванні колоній. Колонія це суша, яку потрібно грабувати і тікати. Тут роль англійських піратів дуже важлива. відомий пірат Фенсіс 45

Дрейк не даремно став сером. Він був носієм ідеї sea power. В Іспанії цього не було. Іспанські конкістадори уособлювали філософію lend power. Коли чужа держава прагне прихопити чужу територію воно змінює її статус. Завойовники встановлюють кордон і населення, яке охоплене цим кордоном стає своїм. Дана територія стає провінцією. Реалізація філософії lend power. Розбійники морів- sea power, а розбійники суші- lend power. Підсумовуючи можна стверджувати, що світ знаходиться в стані пошуку нової моделі міжнародного співіснування і перегляду того досвіду, який був напрацьований західною цивілізацією від 1648 року і до наших днів.

Тема 7.:СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ.

1.Політика як основний регулятор соціальних відносин.

2.Електоральна соціологія.

3.Соціологія війни.

Сфера політики є найважливішим структурним елементом суспільного життя, одним із головних регуляторів соціальних відносин, що пронизує усе суспільство. Політичні аспекти присутні практично в усіх видах діяльності людей. У науковій лексиці постійно використовуються такі поняття як «економічна політика», «соціальна політика», «національна політика», «міжнародна політика», «культурна політика» тощо. Слово «політика» відображає ідеї, цілеспрямовані дії певних структур, відповідальних за здійснення комплексу скоординованих заходів. Саме в такому сенсі вживається воно у словосполученнях «аграрна політика», «науково-технічна політика». Асоціюється воно з поняттям «ідеологія», яка безпосередньо пов'язана із здійсненням акцій, наприклад, у сфері демографії, виховання, діяльності засобів масової інформації.

Політика-галузь відносин між соціальними суб'єктами(класами, соціальними групами, політичними партіями,окремими особами, національними спільнотами, державами) щодо здійснення (використання, розподілу, завоювання) політичної влади.

Політика як об'єкт наукового аналізу має багато вимірів і площин.

Вона привертає увагу представників усіх суспільних наук, що розглядають політичні об'єкти і феномени під різними кутами зору.

Соціологія політики-галузь соціологічного знання, яка вивчає соціальні механізми влади та їх вплив у суспільстві,закономірності впливу соціальних спільнот та інститутів на політичний процес, соціальні засади політичних і державних інститутів, стан , тенденції, напрями функціонування

політичної свідомості, політичної поведінки в соціальному середовищі. Предмет соціології політики охоплює соціальні аспекти функціонування політичної сфери (інституалізацію, соціалізацію) в контексті соціального середовища, а також політичну свідомість і політичну поведінку людей, відображених у діяльності державних і соціальних інститутів, організацій та в механізмах їх впливу на процес функціонування влади. Проблематика соціології політики – це передовсім відносини між політикою та суспільством: соціальними і політичними інститутами; соціальною і політичною поведінкою різних соціальних груп; представленість інтересів, потреб соціальних груп у політиці державної влади, їх ставлення до неї, яке виявляється у суспільній думці та в залученні людей до діяльності суспільно-політичних організацій, процесів тощо.

46

Відповідно соціологія політики досліджує виникнення політичного феномену в середині соціального контексту. Тобто, якщо соціологія досліджує людину в соціальному середовищі, то соціологія політики аналізує політичне життя з точки зору людини як суб'єкта суспільства.

Будучи елементом соціальної групи чи етнічної спільноти, особистість водночас є самостійним феноменом, який, залежно від конкретних обставин, «включається» в політичну діяльність, уособлюючи певний ступінь втілення політичної волі суспільства.

Предметом електоральної соціології є електоральна поведінка виборців, які делегують свої законодавчі права обмеженій кількості своїх представників. Об'єктом електоральної соціології є процес обрання представників законодавчої влади, який ґрунтується на вільному вияві політичної свідомості всіх громадян та системі прямих виборів.

Електоральні опитування, як і вивчення виборчої поведінки різних суспільних груп та верств, з'явилися порівняно недавно. Аматорські спроби прогнозування виборчих результатів на основі опитування пересічних громадян щодо їх політичних уподобань були започатковані в країнах із традиційно демократичним політичним устроєм в перші десятиріччя ХХ ст. Представницьке прогнозування результатів політичних виборів з використанням професійних методик і технологій в електоральних дослідженнях розпочалося в 30-і роки ХХ ст. Так, в 1935 р. у США регулярно стали публікувати результати досліджень громадської думки (в тому числі й електоральних опитувань), які проводила фірма Е. Роупера та Американський інститут громадської думки Дж. Геллапа.

Одночасно з появою перших професійних центрів вивчення електоральних уподобань громадян постала так звана проблема вибору «останнього моменту», яка засвідчила стійку невизначеність уподобань значної кількості виборців напередодні виборів, а відповідно і складність передбачування остаточного результату електоральної активності громадян. У 50-і роки ХХ ст. дослідження електоральної поведінки цікавило не лише науковців, але й кандидатів в депутати (президенти) та їх

штаби. Останні почали активно звертатися за послугами до професійних фірм, опитування яких сприяли оптимізації стратегії і тактики виборчої кампанії.

Поряд із цим розвивалися теоретичні концепції, що намагалися виробити цілісне бачення характеру електоральної поведінки виборців. Першою вдалася до них чикагська школа соціологічних досліджень політичної поведінки, представники якої поставили питання про вплив на результати виборчої боротьби та агітації в засобах масової інформації. Було проведено масштабне дослідження з використанням експериментальних і контрольних груп виборців, результати якого (дослідження проводилося під керівництвом Г. Лассвела) відіграли помітну роль у становленні електоральної соціології. Саме у 30-50-і роки сформувалися дві найбільші представницькі концепції вивчення виборчої активності громадян-
47

соціологічна (класова, статусна) та соціально-психологічна. Поширеними є також теорії «раціонального вибору» та «політичного поля».

Соціологічна концепція наголошує на безпосередній залежності електоральної поведінки виборців не від переваги політичних чи ідеологічних програм, платформ, а, насамперед, належності виборців до певних великих соціальних груп (класових, етнічних, конфесійних, поселенських тощо). На думку авторів цієї теорії (найвідоміший серед них П. Лазарсфельд) голосування залишається не стільки вільним вибором конкретної особи, скільки демонстрацією її зв'язку з певною соціальною групою. Самі ці групи й забезпечують конкретній партії більш-менш стійку електоральну базу.

Соціологія війни, або політики, яка проводиться іншими методами.

Потрібно не забувати, що фактор війни в міжнародних відносинах розглядається як базовий. Будь-який мир потрібно розглядати з точки зору війни. Відомий німецький стратег К. Клаузевіц вважав: 1) війна є нічим іншим

як актом насилля, який застосовується з тією метою, щоб примусити нашого супротивника прийняти нашу волю. Для того, щоб була війна потрібна воля, яка здатна на примус. Для того, щоб використати примус, потрібно мати необхідний ресурс (диспозитив могутності); 2) політика є виконання нашої волі. Війна є продовженням політики іншими засобами, тобто з допомогою насилля. Немає політики без війни і війни без політики. Там, де є політика, там є і війна. Держава – це єдина інституція, яка має право на легітимне насилля; 3) для того, щоб була війна потрібні політичні одиниці.

Т. Гоббс вважав, що стан війни є природним станом і подолати його неможливо.

Реалістична школа в міжнародних відносинах розглядає причини виникнення війни, вказуючи на те, що війна не розпочинається тільки тоді, коли її учасники не можуть визначити втрати в ході збройних зіткнень. Для того, щоб це пояснити вводяться поняття «загроза» і «безпека». Все зводиться до моделі «загроза – безпека».

Неореалізм. Уолс вказує на те, що міжнародна система загроз і безпеки тяжіє до балансу сил.

Джілпен вважає, що не баланс сил, а наявність одного гегемона забезпечує мир і стабільність.

Моргентау наполягає на тезі стосовно того, що війна є раціональним явищем. Держава реалізує свої цілі через війну.

Ліберальна школа міжнародних відносин.

Ліберали будують свою концепцію на запереченні війни. Вони вважають, що війна – це зло, з яким потрібно боротися. Лібералізм виходить з імперативу пацифізму.

Теоретики лібералізму звертаються, у своїх твердженнях, до І. Канта з його теорією громадянського суспільства. Мирне співіснування забезпечує демократія. Вона буває трьох типів: 1) ліберальна демократія (свобода); 2) народна демократія (солідарність-соціалізм); 3) органічна демократія (культурна єдність – фашизм). Сьогодні існує тільки ліберально-

48

демократична модель. Інших немає. Звідси виникає теорія демократичного світу (ліберально-демократично). Вперше її виклав в 1960 р. Дін Бабс. Він стверджував, що демократії одна з одною не воюють, а не з демократіями воюють причому досить жорстоко.

Тема 8.: СОЦІОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.

1. Концепція міжнародних відносин К. Шмітта.

2. Позитивістська школа міжнародних відносин.

Німецький геополітик К. Шмітт у своїй книзі «Номос землі» виклав власну концепцію міжнародних відносин початку ХХ століття, суть якої полягає в наступному – організація земного середовища це те, що взяли і впорядкували. Територія може належати лише тому, хто здатний її впорядкувати. «Номос» (з грецької) означає закон і організацію, релігію і мораль. Якщо територія, яка комусь належала за фактом проживання захопив сильніший, здатний її впорядкувати давши закон і релігію, значить дана територія належить сильнішому. Недаремно ця концепція є досить популярною в кремлівських кабінетах. Послідовник Шмітта Ф. Раус зазначав, що саме простір наділяє смыслом подію. Без простору подія немає смыслу. Ця теорія перегукується з аристотелівською теорією анізотропного простору.

Таким чином, організація простору на якому знаходиться держава є смыслом її діяльності.

З точки зору К. Шмітта існує морський номос (держави, які мають порти, а відтак вихід до морів) і земний номос. З історичної точки зору номос як закон поділяється на два типи. Перший – це номос традиційних держав. Це епоха народів. Державні утворення першого номосу носять імперський

характер і для них характерна вертикальна організація простору. Держава першого номосу прагне структурувати ландшафт і організувати територію навколо вертикальної осі влади, наділеної божественним смислом.

Розпочинається рух землі до неба і навпаки. Цар стає посередником між землею і небом, він же є і верховним жрецем. Його влада від бога і ніхто посягати на неї немає права. Така держава є нічим іншим, як державою зікуратором. За принципом зікурату побудована культура і релігія. Наприклад, в Др. Єгипті фараон стає богом. Його влада абсолютна і незаперечна. Такий стан характерний для традиційних держав. Держав примодерну. Епоха примодерну проіснувала до XVI ст.

Другий номос розпочинається з 1648 року, коли в Європі закінчується 30-літня війна. В цей період з'явилася нова модель нормативного соціокультурного простору. Базовою нормативною реальністю стає політична єдність громадян. Базова філософська концепція другого номосу викладена в творах Н. Мак'явелі «Державець», Ж. Бодена «Суверенітет», Т. Гоббса «Левіафан». Формується опозиція до першого номосу. Виникає держава модерну. Якщо держава першого номосу носила сакральний характер

(естатичне занурення закінчувалося стрибком в небо), то держава другого номосу відпочатково будується як антиімперія. Це, ні що інше, як національна держава. Тепер номос не є сакральним – головна властивість сучасної держави. Ця держава раціональна. Тому вона зобов'язана ставити питання наскільки корисно і справедливо те, що в ній відбувається. Таким

49
чином, другий номос має мати мету і смисл, оскільки держава створюється для того, щоб реалізовувати земні цілі. Вона антисакральна і будується знизу. В основі такої держави-контракт (суспільний договір). Вона не є монологічною в ній утверджується діалогічність. Діалог – ось, що знаходиться в основі держави. Парламент стає засобом, з допомогою якого даний діалог відбувається.

Перші теорії сучасної держави були пірамідальні. Але не з метою обожнити владу, сакралізувати її, а лише для встановлення і утримання порядку. Релігія в сучасній державі виконує роль моральної інституції. Князь (правитель) діє не дивлячись ні на мораль, ні на правила. Він править виходячи із прагматичних інтересів. Саме прагматичний інтерес (national interest) закладається в основу держави модерну. Правитель повинен служити тільки інтересам і нікому більше.

Ж. Боден стверджував, що суверенним є той, хто нікому не підкоряється. Тобто той, над ким немає вищої інстанції.

К. Шмітт вважав, що суверенним є той, хто приймає рішення в надзвичайних обставинах. Тобто в обставинах не прописаних, ні в яких інструкціях, правилах тощо.

Отже, держава є суверенною тоді, коли над нею нікого і нічого не існує. Саме це і є головним принципом міжнародних відносин.

В нормативній моделі другого номосу ми маємо справу з

суверенними інстанціями. Все це було зафіксовано міжнародним правом після завершення 30-літньої війни (Вестфальський мир). Вестфальська система міжнародних відносин виходить із того принципу, що всі держави є суверенними. Держава має право приймати будь-яке рішення в тому числі й рішення, яке стосується війни. Тобто, якщо хтось хоче когось завоювати – міжнародне право цього не забороняє. В цій системі немає поняття цінності є лише поняття інтересу. Ніякі моральні норми і правила тут не працюють. З цього часу будь-які релігійні фактори не можуть бути причиною міжнародних конфліктів. Причиною міжнародних конфліктів може бути лише інтерес. Відтепер на полі міжнародних відносин порядку не існує. Там панує суцільний хаос. Для того, щоб глибше зрозуміти сутність цих ідей варто звернути увагу на німецьку геополітику 1924-1946рр.

▪ **Карл Хаусхофер** (1869—1946), близький до верхівки фашистської Німеччини. Більшість праць він друкував у редагованому ним же журналі «Geopolitik» (пізніше перейменованому в «Zeitschrift fur Geopolitik»).

Геополітична доктрина К. Хаусхофера базувалася на планетарному дуалізмі: протистоянні морських (таласократії) і континентальних (телурократії) держав. Майбутнє Німеччини як великої держави бачилось у створенні «континентального блоку» або осі Берлін—Москва—Токіо. Базуючись на ідеї великих просторів, К. Хаусхофер дійшов висновку про необхідність поділу світу вздовж меридіанів на глобальні економічні регіони. Цей новий геополітичний поділ дістав назву *панрегіоналізму*. Виділення панрегіонів мало ґрунтуватися на об'єднанні держав на основі спільних соціально-політичних та економічних проблем (рис. 1).

Для протистояння морським державам, які прагнуть задушити континентальні країни, як душить анаконда свої жертви, Хаусхофер та його школа розробили концепцію "великого простору"

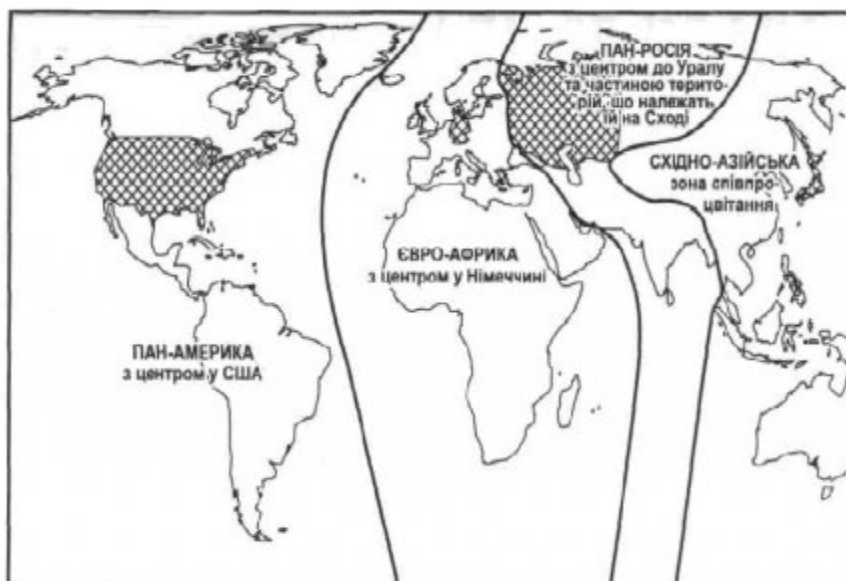
Цей термін виник у античні часи і уособлював тенденції розвитку держав, які були орієнтовані вздовж паралелей або на вісь схід-захід. Це стосувалося помірних, тропічних та субтропічних поясів. Лінія північ-південь цим терміном не охоплювалася, тому держави, що були розміщені вздовж великих річок, які текли по цій лінії північ-південь, не входили до Великого Простору. Першим Великим Простором, який розвинувся по лінії Північ-Південь і тим самим прагнув меридіонального розвитку, було **Китайське царство**. Східно-Азійська геополітична структура має у своїй основі меридіональну експансію. Натомість Євразійська і Європейська геополітичні структури орієнтовані на широтну експансію (вздовж паралелей). Першим широтним царством, була іспанська колоніальна система. Але у 40-х рр. XX ст. у геополітичне поле широтної динаміки вторгаються два геополітичні макроутворення, які орієнтовані по лінії меридіанів (Східно-Азійський блок і Панамериканський блок).

Новий геополітичний поділ світу докорінно відрізнялося від моделі Маккіндера і отримав назву **панрегіоналізма**. Мотиви цього підходу він пояснював американською широтною експансією з можливим використанням методів «анаконди».

Хаусхофер робив висновок про необхідність поділити світ уздовж меридіанів. **Панрегіони Хаусхофера** були не просто економічні блоки. Вони мали на увазі об'єднання держав, виходячи із спільності соціально-політичних та економічних проблем, хоча на практиці здійснювалося панування одних країн над іншими.

У своїй першій панрегіоналістській моделі Хаусхофер поділив світ **на три з півночі на південь орієнтованих панрегіона**, кожен з яких складався з ядра (core) і периферії (periphery): Пан-Америка з ядром у США, Євро-Африка з ядром в Німеччині і Пан -Азія з ядром в Японії, в периферію включалася і Австралія . Кожен панрегіон потенційно володів економічною самодостатністю. Ця географічна структура була цікава тим, що вона включала величезні функціональні регіони навколо кожного центрального держави, хрест-навхрест перетинаючи регіони, багаті природними ресурсами, широко охоплюють земну кулю. Кожен панрегіон включав частину арктичного простору, зони з помірним і тропічним кліматом. З моделі зовсім було незрозуміло, яку роль у ній відіграє СРСР.

Пізніше Хаусхофер пропонував як один з варіантів розвитку геополітичних подій чотирьохчленний поділ світу. Четвертим панрегіоном стала Пан-Росія з її сферою впливу в Ірані, Афганістані та на Індостані. Значна східна частина СРСР у цій схемі входила до складу Східно-Азіатської сфери Зростання впливу у світовій економіці та геополітиці США і СРСР зробив поняття папрегіонов тимчасово неспроможним. Однак із закінченням різкого домінування США у світовій економіці, а потім розпадом світової соціалістичної системи спочатку економічні блоки, а згодом навіть панрегіони повернулися у світову практику.

Рис. 1. Панрегіони К. Хаусхофера

Збагатив геополітику своїми, певною мірою тенденційними, ідеями, викладеними у працях «Політична теологія» (1922), «Земля і Море» (1942), «Номос Землі» (1950), «Планетарне протистояння між Сходом і Заходом та протистояння Землі і Моря» (1959) та ін., ще один представник німецької школи — Карл Шмітт (1887—1985). Головні з цих ідей:

- теорія «прав народу» — кожен народ має право на культурну незалежність, збереження власної ідентичності та духовності;

- концепція «номосу». Номос — це така форма організації буття, яка встановлює найгармонійніше співвідношення між природними та культурними особливостями людського колективу і навколишнім середовищем — як у соціальному ансамблі, так і між окремими складовими;

- на основі вивчення «номосу» Землі — висновок про глобальнепротистояння між двома сутнісно різними цивілізаціями Суходолу (Бегемот, традиційна) і Моря (Левіафан, трансформаційна);

- гіпотеза Великого простору, згідно з якою поява держав-континентів є історичною та геополітичною необхідністю. К. Шмітт визнавав культурну та етнічну багатоманітність і широку автономію складових. Його теза щодо того, що формування великих просторів спричинюється не агресією, а політичною волею держав чи народів, є аксіомою сучасних інтеграційних процесів.

Центральною ланкою його геополітичного вчення є **концепція номоса**, який він розумів як форму організації буття, що встановлює найбільш гармонічні відношення як усередині, так і поза соціальним ансамблем, а також — і між ансамблями. Це вираження сполучення суб'єктивних і об'єктивних чинників, що виявляється у створенні політичних і юридичних систем. Саме в номосі, з його точки зору, виявляються природні та культурні особливості людського колективу і навколишнього середовища.

У своїй роботі "*Номос Землі*" він проводить паралель між геополітичним простором і розвитком культури та держави. Одним із найважливіших понять є розробка глобального історичного протистояння між цивілізаціями суші і цивілізаціями моря.

Особливість зіставлення суші і моря у Шмітта зводиться до існування різних і ворожих цивілізацій. При цьому до сил таласократії він застосовує термін "левіафан", тобто чудовисько, що представляє символ морської, водяної стихії, і стосовно до сил телурократії — поняття "бегемот", тобто чудовисько, що уособлює сухопутних тварин.

На думку К. Шмітта, **номос Землі** існує протягом тривалого історичного періоду, має суворі та стійкі моральні й правові форми, відображаючи в собі нерухомість суші. Простір Землі відрізняється сталістю і структурованістю. Сукупність усіх різновидів номосів Землі є так званим традиційним суспільством.

Море у такому разі є периферійним цивілізаційним утворенням, що не вторгається до сфери етичного або вторгається епізодично. Відкриття світового океану у 16-ому столітті спричинило радикальну зміну в житті людства, що почало звикати до морського існування, а Великобританія спочатку усвідомлювати себе островом, кораблем серед зведених просторів. **Номос моря** незмінно тягне за собою глобальні зміни. Все це спричиняє виникнення нової цивілізації – **виникнення номоса Моря**. З цих передумов К. Шмітт робить важливий висновок про те, що номос Моря є ворожим по відношенню до традиційного товариства. Тому геополітичне протистояння сухопутних і морських держав має історичний, філософський зміст.

Слово "номос" походить від нім. "nemen", тобто "брати". У такому розумінні "номос" означає, по-перше, "узяття", по-друге, – "розподіл того, що узяття", по-третє, – "експлуатацію і використання того, що узяття і розподілено", будь це виробництво або споживання. Брати, поділяти і використовувати – елементарні процеси історії людства

"Номос Землі" існував завжди. За всіх часів Земля бралася, ділилася і використовувалася людьми. До 16-го століття у людей не було глобального уявлення про свою планету, наявним був міфічний спосіб Неба і Землі, суші і моря, Земля для них не була кулею і не досліджувалися великі океани. Будь-який великий народ вважав себе центром світу, а сферу свого володіння – будинком спокою, за межами якого панували війни, варварство, хаос. Вони могли завойовувати і грабувати, поки не нашкодили на межу протидії. Потім створювали спорудження для обмеження свого світу (земляний вал, Китайську стіну або геркулесові стовпи і т.п.). Під "землею обітованою" малася на увазі власна імперія; таким був "номос Землі" на першій стадії. Він був зруйнований приблизно 500 років тому.

Народженням другого "номоса Землі" послугувало відкриття великих океанів, Америки. Першопроходцями були європейці, які розділили планету між собою і стали її використовувати. Другий "номос" став євроцентричним. Африка була розділена між європейськими державами-загарбниками в 19-му ст. Американський континент спочатку використовувався у колоніальний спосіб. Євроцентрична структура "номоса" на азійських просторах проявлялася частково і приймала більш гнучкі форми – протекторат, віддача території в найом, торгові договори.

Другий "номос" містив у собі океани, охоплював усю планету, проводячи розмежування між сушею і морем. Суша була розділена на території національних держав, на колонії, протекторати і сфери впливу. Море ж було вільним, відкритим і безмежним для всіх держав для виробничої, торгової і військової діяльності. Завдяки свободі військових операцій на морі, Великобританія поступово перемогла усіх своїх європейських суперників, панувала на морі, не допускаючи ніякої конкуренції.

Рівновага між землею і морем складала основу приватної рівноваги – рівноваги суші. Рівновага на Європейському континенті не припускала гегемонії жодної континентальної держави і гарантувалася Великобританією. Тримаючись на подвійній рівновазі між землею і морем, **євроцентричний "номос"** проіснував до Першої світової війни.

Земля розпадається на дві частини: Східну і Західну, що знаходяться в стані війни. Стосовно Європи Америка – це Захід; стосовно Америки Росія і Китай – також Захід. У географічних термінах неможливо провести межу між цими поняттями, що протистоять одне одному.

Розвиток сучасної техніки відібрав у моря його споконвічний характер і порушив сформовану рівновагу. Третій вимір, повітряний простір, додався як силове поле людського панування, діяльності, і Земля стала розглядатися як посадкова смуга, склад сировини і корабель для космічних польотів. Таке припущення актуалізує питання щодо нового "номоса" Землі.

К. Шмітт виділяє **три можливості форми номоса**. Перша – найпростіша, коли один із двох партнерів сучасного планетарного протистояння загарбає іншого. Існуюча двоїстість між Сходом і Заходом є останньою перехідною стадією до остаточної та замкненої єдності, останньою в битві за новий "номос". Переможець стає єдиним хазяїном світу. Він буде брати, поділяти й управляти: сушею, морем і повітрям. У результаті об'єднання цих можливостей замкнена єдність світу відбудеться сама по собі. Якими б значними не були досягнення техніки, не можна відмовитися від природи людини та його розуму, могутності землі і моря, не знищивши самих себе, а, навпаки, раціонально розглядати можливості нового "номоса". Друга можливість полягає у спробі зрівноваження структури старого "номоса", його продовження сучасними способами, пристосовувавши до існуючих технічних засобів. Третя можливість ґрунтується на ідеї рівноваги такого характеру. У разі створення декількох блоків або великих незалежних просторів виникне геополітична рівновага, а з нею і встановлення порядку на Землі.

Київська школа геополітики

В японській геополітиці умовно можна виділити два напрями: - незалежне і залежне від германської геополітики. Головним центром незалежних («автохтонних») геополітичних досліджень в Японії до Другої світової війни був Імператорський університет в Киото на чолі якої стояв С. Комаки. Киотська школа геополітики велике значення надавала мистифікації більш ніж двохтисячелітніх японських духовних традицій, проповідувала японську унікальність, ґрунтувалась на унікальності японського державства і культури, опиралась на божественне походження імператорської династії.

Возвеличивалась фигура первого императора, легендарного основателя японского государства великого Дзимму, потомка богини Солнца Аматаэрасу, который якобы жил на рубеже III-IV вв. и от которого ведут свое происхождение все императоры Японии — тэнно (небесный государь), или микадо.

Киотская школа геополитики основывалась на «школе национальной науки» (кокугакухав) основе которой лежал синтоизм как религиозное учение. После в 1868 г. Япония стала государством с экономикой, открытой для промышленно развитых стран Запада.

Одно из направлений, развиваемых в Киотском университете, касалось проблемы вестернизации. Изучалась история и перспективы западного империализма в Восточной Азии, в основном в негативной интерпретации.

Паназиатистская геополитическая доктрина, призывавшая «собрать восемь углов под одной крышей», т. е. расширить японское геопространство до «великой Азии».

В 1927 г. националистическая Япония бурно приветствовала так называемый «меморандум Танака» (Г. Танака — премьер-министр Японии в 1927-1929 гг.), сформулировавший геополитическую программу «освоения» Маньчжурии, Монголии, Китая, стран Юго-Восточной Азии и южных морей и геостратегические направления японских завоеваний (против США, Великобритании, СССР).

В качестве паназиатистской геополитической доктрины распространялась идея создания «Великой Восточноазиатской сферы процветания». В 1930-е гг. появилась доктрина У. Амау, названная по имени автора — пресс-секретаря японского МИДа, которая предусматривала сокрушение на Тихом океане США и достижение Японией мирового господства. Премьер-министры Ф. Коноэ и Х. Тодзе в основу внешней политики положили доктрину «сферы процветания».

Евразийство в Японии понималось как концепция, противоположная атлантистской, т.е. направленная против Великобритании и США.

Самым значительным представителем японских «евразийцев» был японский политик принц Коноэ Фумимаро (1891-1945). Коноэ выдвинул

3 доктрины:

- Новая структура внешней политики (объединение всех партий в единое общество, близкое к фашистскому
- Создание Восточной Азии.
- Союз с державами континентальной оси против Великобритании и США.

В формулировке внешнеполитического курса Японии прослеживается влияние немецкого геополитика Хаусхофера, обосновавшего концепцию оси Берлин — Рим — Москва — Токио. Важным связующим звеном между Хаусхофером и Коноэ был Рихард Зорге, приехавший в Токио с

рекомендательными письмами от Хаусхофера и бывший активным сотрудником его журнала «Zeitschrift für Geopolitik».

«Тройственный пакт» Германии, Италии и Японии закрепил раздел сфер влияния трех держав, признав за Японией право создания «нового порядка» в Восточноазиатском пространстве. Коріння цих поглядів потрібно шукати у філософській концепції позитивізму.

Позитивістська школа в соціології міжнародних відносин запропонувала дві основні парадигми(теорії): парадигму Т. Гоббса і Дж. Локка, які описані в термінах антропологічного песимізму і антропологічного оптимізму.

Т. Гоббс стверджував, що людина за своєю природою істота зла і егоїстична, яка прагне до насолоди за рахунок інших. Homo homines lupus est (людина людині вовк), – писав Гобс. З його точки зору людина прагне до абсолютного егоїзму. Людина істота агресивна і некерована. Якщо надати суспільству розвиватися за його внутрішньою програмою, то тоді будуть воювати всі проти всіх. Тому це є природа зла. Як обмежити його? Створити монстра, який буде силою стримувати прояв людського егоїзму. Страх перед іншим примусить людину погодитися з обмеженням її волі. Виходячи із цього, держава також є злом, але вона діє в інтересах більшості людей і за 50

для збереження їхнього життя. Тому держава повинна навіювати жах на своїх підданих. Саме ця конструкція обмежує свободу людини. Така держава стає результатом людського жаху і немає божественного призначення.

На відміну від Т. Гоббса Дж. Локк висловлювався в термінах антропологічного оптимізму. Він писав, що люди за своєю природою – істоти добрі, які опинилися в ситуації, коли по-іншому жити вони не можуть. Потрібно змінити ситуацію і виховувати добру людину. Змінивши соціальні умови можна побудувати солідарне і справедливе суспільство. Звідси він робить висновок-держава не є необхідною. Без неї можна і обійтися, якщо в суспільстві буде багато добрих і вихованих людей.

Пізніше І.Кант розвине концепцію громадянського суспільства. На її основі виникне дві політичні онтології. Дві моделі і два погляди на людину, які продукують різні політичні парадигми: в одному випадку суспільство формується через державу, в іншому – навпаки.

Разом з тим, міжнародні відносини почали концептуалізуватися як окремий науковий напрямок в 20-ті роки ХХ століття в англо-саксонських країнах. З цього часу держава стає головним актором зовнішньої політики. Формується позитивістська модель міжнародних відносин. Держава береться за базовий позитивний факт. Наукова думка позиціонує державу як актора міжнародних відносин і ми отримуємо поле, де діють окремі позитивні одиниці – держави, які стають суб'єктами зовнішньої політики. На цій основі, в середовищі позитивізму, виникає реалізм, який базується на гобсінській парадигмі держави. Але lupus (вовк) тут є держава. Тому держава

державі вовк. Ніякої інстанції, яка б обмежувала діяльність держав не існує. Встановлюється тотальна агресивна анархія, де відсутній будь-який регулятор. Таким чином, поле international relation стає полем війни, яка ведеться заради задоволення егоїстичних інтересів. Це і є першим принципом реалістичного підходу в соціології міжнародних відносин. Єдиним чим керуються держави – це визначення своїх раціонально осмислених національних інтересів. В них проявляється інстинкт держави, як базової основи раціональних стратегій, що розробляються і реалізуються на міжнародній арені.

Інститут держави більш раціональний, а ніж людина. Кожен актор міжнародних відносин може бути описаний з точки зору національних інтересів. Як він може реалізуватися? З допомогою влади. Силового потенціалу. М. Фуко визначив це як «диспозитив могутності». Диспозитив могутності – це те, чим володіє держава для реалізації своїх національних інтересів. Тому рівновага в диспозитивах могутності забезпечує, якщо не мир, то порядок і стабільність в системі міжнародних відносин.

Таким чином, держава воювала, воює і буде воювати. Звідси принцип-хочеш миру готуйся до війни!

Один із теоретиків реалізму теолог Р. Нібур на цій основі сформулював модель індивідуального спасіння, суть якої полягає в наступному: воля до життя є воля до влади. Якщо немає волі до життя – нас захоплять і підкорять інші. Людина може бути моральною лише сама з собою.

51

Як тільки вона опиняється в суспільстві, вона попадає в ситуацію, в якій мораль не працює. Отже, сама по-собі держава може бути моральною, але в системі international relation- ні. Все виходить від злої природи людини, а не від самої людини. Тому, хто бажає жити, повинен робити це за рахунок іншого. Звідси або мораль, або політика.

К. Шмітт стверджував, що «політичне» виникає тоді і там, де виникає пара чужий-свій. Але дана пара немає нічого спільного з парою хороший-поганий. Ворог не є поганим. Він, за відповідних обставин, може стати своїм. Тому в політиці досить часто ворог стає товаришем і навпаки. Мораль і політику змішувати не можна тому, що ми втрачаємо уяву як про мораль, так і

політику. Головне полягає в тому, як дана політика впливає на інтерес держави.

На думку Г. Уолеса міжнародні відносин – це поле хаосу, яке примушує державу поводитися агресивно. Він висловив думку, що, коли виникає зазор потенціалів, то виникає загроза конфлікту. Отже, сукупність потенціально дивергентних позитивів – закон рівноваги сил.

Сучасний теоретик міжнародних відносин Р. Джілпен погоджується з Г. Уолесом. Але Джілпен прибічник гегемоністської сили, яка перевищує диспозитив могутності інших держав. На його думку маленька держава не буде задиратися, а велика прагнути війни. Гегемоністська сила – умова справедливого розподілу обмежених ресурсів. Гегемоністська держава є

гарантом безпеки.

С. Уолт (ще один представник неореалізму) стверджує, що існує не рівновага балансу сил, а рівновага балансу загроз (викликів). Якщо загрози розподілити рівномірно, міжнародна система буде стабільною, але при умові, що існує гегемоністська сила. Міжнародний тероризм – це узагальнююча назва явища, яке кидає виклик гегемоністській могутності.

Поряд із цим єдиної точки зору на подальший розвиток міжнародних відносин не існує. Більше того, Росія зламала стару систему світової безпеки, формування якої було завершено після Другої світової війни і поставила світ перед фактом її заміни. Те, що пропонується є нічим іншим як спробою ревізувати результати геополітичних змін, що мали місце в 90-х роках ХХ століття, і спробою повернути світ в ту систему міжнародних координат, в яких Російська федерація могла би стати геополітичним центром, вплив якого розповсюджувався б на всю сучасну Європу..

Тема 9: КУЛЬТУРА ЯК СОЦІОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ

1. Поняття і сегменти культури.
2. Культурні універсалії.
3. Ціннісно-нормативна система..

2.

Поняття культури сформувалося як результат спостережень над двома сферами, які охоплюють фундаментальні особливості суспільного життя.

Перша – *це величезна різноманітність способів життя людей.*

Різнороманітність культур. Культурна різнороманітність. Як люди живуть в побуті і т. д.

Друга – *участь в процесі формування культури.* До того ж , всі, хто живе в суспільстві, живе в оточенні інших людей.

Це те з чим потрібно рахуватися обмежуючи свою свободу

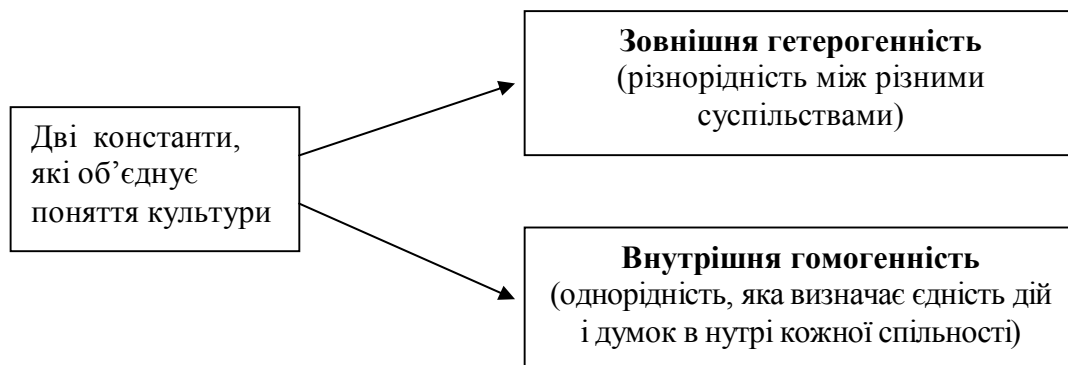
Е. Дюркгейм → „**соціальні факти**” (як особливі прояви соціальної реальності, які формуються і формулюються суспільством):

- 1) вони загальні для усього суспільства і розділяються його членами
- 2) для кожного члена групи вони є зовнішніми, тому що він сам їх не створює
- 3) вони здійснюють примусовий вплив на особистість

Т. ч. „соціальні факти” – нормативні установки, переконання, правила, які прийняті суспільством в цілому, які є „зовнішніми” для окремих членів суспільства і здійснюють на них примусовий вплив, зобов’язуючи і примушуючи їх жити за цими правилами.

Все це формує спосіб життя.

Визначення культури. Визначень є багато.

Американський соціолог Роберт Бирстедт (Bierstedt):

„Культура – це все те, що люди як члени суспільства, роблять, думають і все, чим вони володіють”.

Сегменти культури:

1. Нормативний (культурні правила – норми і цінності).
2. Ідейний (переконання погляди).
3. Матеріальний (інструменти, меблі, будинки...).

Всі групи (народи, людство) створюють більш менш складну, власну групову культуру.

Існують також і **наднаціональні культури**: культура європейська, західна, азійська, латиноамериканська.

Величезна кількість рівнів і форм різноманітних суспільств, які є носіями різного роду культур, визначає те, що культури накладаються одна на одну, проникають одна в одну. Наприклад, культури багатьох європейських країн, крім власних особливостей, мають також подібні елементи загальноєвропейської культури. Регіональні культури Слобожанщини, Запоріжжя, Буковини залишаються під впливом загальноукраїнської культури. Навіть на рівні побуту, людина знаходиться під впливом різних культур.

Так як і соціальний статус окремої людини знаходиться десь на перехресті різних позицій, які він одночасно займає, так як і його групова ідентифікація стає результатом одночасової приналежності його до різних груп, так і його культурна ідентичність формується в результаті накладання різних культурних впливів, яким піддається окрема людина.

Культурний дисонанс, зруйнована ідентичність (наприклад, емігранти, які знаходяться під впливом своєї культури і піддаються сильному тиску культури, в якій перебувають).

Коли культура нав'язується в колоніальних країнах. Тут є важливою культурна самосвідомість.

Рівень **культурної самосвідомості**, тобто чіткого засвоєння правил розуміння ідей чи символів, буває не однаковою.

В інших випадках люди відчують на собі **культурний тиск**, культура зв'язує їх, обмежує і вони чинять спротив її диктату.

П'єр Бурдьє. Суспільство, згідно з його теорією, складається із „практик” – способів дій індивідів і колективів. Кожна із цих „практик” – це не проста реалізація культурних правил і не результат індивідуальної імпровізації, а дещо середнє між тим і іншим. Така практика є „стратегічною дією”, з допомогою якого, в межах своїх культурних переконань, знань і доступних засобів, люди вирішують свої життєві проблеми, часто порушуючи правила.

Незалежно від того, носять основні частини культури нормативний ідейний чи матеріальний характер, їх потрібно розрізняти за рівнем складності:

- 1-й – Самий простий „культурний атом” його ще називають **культурним елементом** (краватка в костюмі, жест ...)
- 2-й – Більш складний – **культурним комплексом** (способи одягатися, міфологія)

3-й – Ще складніший вид культурних структур **культурні конфігурації** (культурні елементи нібито збираються разом навколо якогось об'єкта: автомобіль):

технологія
автостради
бензоколонки
дизайн
правила
дорожній рух

Конс'юмеризм – ідея побудована на культі матеріальних предметів й технічних пристроїв і на прагненні ними володіти.

Але інколи виникає асинхронність, коли один елемент не встигає за іншим (Уільям Обгорн) -культурний лаг (запізнення). Коли багато автомобілів, а немає нормальних доріг. Це приклад, коли один елемент не встигає за іншими.

Коли, навички, компетенція, дисципліна водіїв не відповідає вимогам інтенсивності дорожнього руху.

В такому випадку ми говоримо про *культурну некомпетенцію*.

В національній культурі існують: субкультури, контркультури.

Культурні універсалії

Культурні універсалії – культурні елементи, які мають загальне розповсюдження і зустрічаються в будь-якому людському співтоваристві.

Джерела таких універсалій двоякі:

1. ***Вони могли з'явитися в різних суспільствах паралельно, незалежно один від одного***, як вираз деяких універсальних потреб та імперативів, які витікають із самої природи людини.
2. ***Вони могли з'явитися в процесі культурного обміну, проникнення або розповсюдження культур***. Тобто так звана *культурна дифузія*.

Американський етнолог Джордж Мердок прийшов до висновку, що існують дві загальні культурні установки для всіх суспільств :

- не вбий;
- заборона на кровозмішування.

Контакти між культурами

Три типових ситуації (варіанти)

а) підпорядкування слабкого суспільства сильнішому за допомогою сили або переконання, впровадження домінуючої культури і ліквідація локальних культур;

б) змішування культур в багатонаціональних спільнотах, де чисельні групи емігрантів, вносять свій культурний вклад (типова ситуація в США);

в) реалізація шляхом своєрідного перетікання, обміну культурними і духовними цінностями і продуктами через ринок і ЗМІ. Це є **культурний імперіалізм**. Але йому протистойть культурна традиція.

Культурна традиція включає в себе тільки ті елементи, з якими ми маємо справу найчастіше. Традиція включає в себе тільки ті елементи минулого, які безпосередньо впливають на сучасність (минуле, яке присутнє в сучасності).

Створення культури

Культура продовжується, зберігає себе, передається у спадок. Але в той же час вона постійно змінюється.

Наприклад:

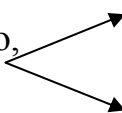
- розповсюдження ВІЛ-інфекції приводить до обмеження сексуальної свободи, а це змінює образ життя;
- соціальні рухи спрямовані на те, щоб змінити культуру. Вони прагнуть до зміни окремих соціальних норм;
- фірми, які диктують моду;
- видатні індивіди-новатори.

Акультурація – процес вросання людини в культуру, яка відрізняється від тієї, в якій людина була вихована.

Ціннісно-нормативна система

це пов'язано з діяльністю

на самому початку ми розглядали дію, як комплекс, що складається із двох компонентів

з одного боку це засоби і методи поведінки

з іншого, цілі

Уява про дуалістичний характер дії дозволяє розділити правила на два види:

- 1) правила, що регулюють вибір засобів, способів або методів дій;
- 2) правила, що регулюють мету, яка передбачає напрямок дії.

Правила, предметом яких є способи, методи дії, засоби, що використовуються для досягнення мети, називаються **культурними нормами**. Вони встановлюють те, що повинні робити люди.

Правила, предметом яких є цілі дій називаються **культурними цінностями**.

Вони визначають, які цілі є гідними, правильними, істинними.

Т. ч., **цінності** вказують на те, до чого люди повинні прагнути (слава, освіта, рівень життя), а **норми**, як люди повинні досягати цих цілей. (Хороша школа, наполеглива робота, кар'єра).

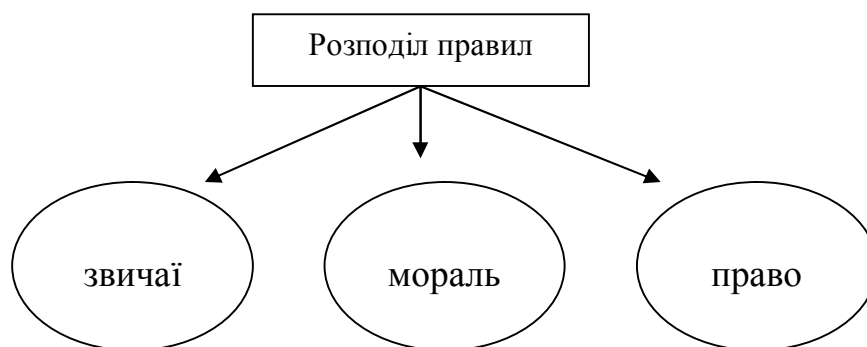
Культурне правило з його двома різновидами – нормами і цінностями є найпростішим елементом, атомом ціннісно-нормативної системи.

Ланцюжки зв'язку норм і цінностей, які регулюють типовий спосіб досягнення мети, називаються **процедурами**.

Набір правил пов'язаний з відповідним соціальним контекстом (народження і виховання, виробництво і розподіл), який сприяє реалізації аналітичних важливих соціальних функцій називається **інститутом**.

Наприклад: Виробничий інститут – це не група робітників в приміщенні заводу, а набір характерних економічних правил: ефективність, продуктивність, зарплата і т.д.

Набір норм і цінностей, пов'язаний з відповідною соціальною позицією, приписаний цій позиції і такий, що вимагається від кожного, хто цю позицію займає, називається **соціальною роллю**. (американський соціолог Ральф Лінтон і Р. Мертон).

Але це не завжди знаходиться в стабільному стані.

Е. Дюркгейм в XIX ст. ввів поняття „аномії”

Аномія – це такий стан при якому нормативна система втрачає стабільні внутрішні зв'язки і їх замінює хаос. Люди втрачають відчуття того, що добре, а що погано, що можна вважати гідним, а що ні, до чого слід прагнути, а що потрібно оминати.

Т.ч., дезорганізація нормативної культури означає дезорієнтацію членів суспільства.

Більш вузьке визначення аномії ввів в 1938 р. Р. Мертон.

Аномія в його розумінні, – це не будь-який нормативний хаос, а скоріш за все, специфічне розходження між цінностями і інституалізованими нормами, що утвердилися в даному суспільстві, і які повинні сприяти досягненню цих цінностей.

Тут важливо знати, що цілісно-нормативна система не стоїть на місці. Проявляються три основні тенденції:

Перша – зразки і суспільні правила ускладнюються і втрачають подібність в міру еволюції суспільства.

Друга – це відхід від первинної ізоляції культур в бік все частіших контактів між ними, взаємодії, взаємовпливів і перемішування.

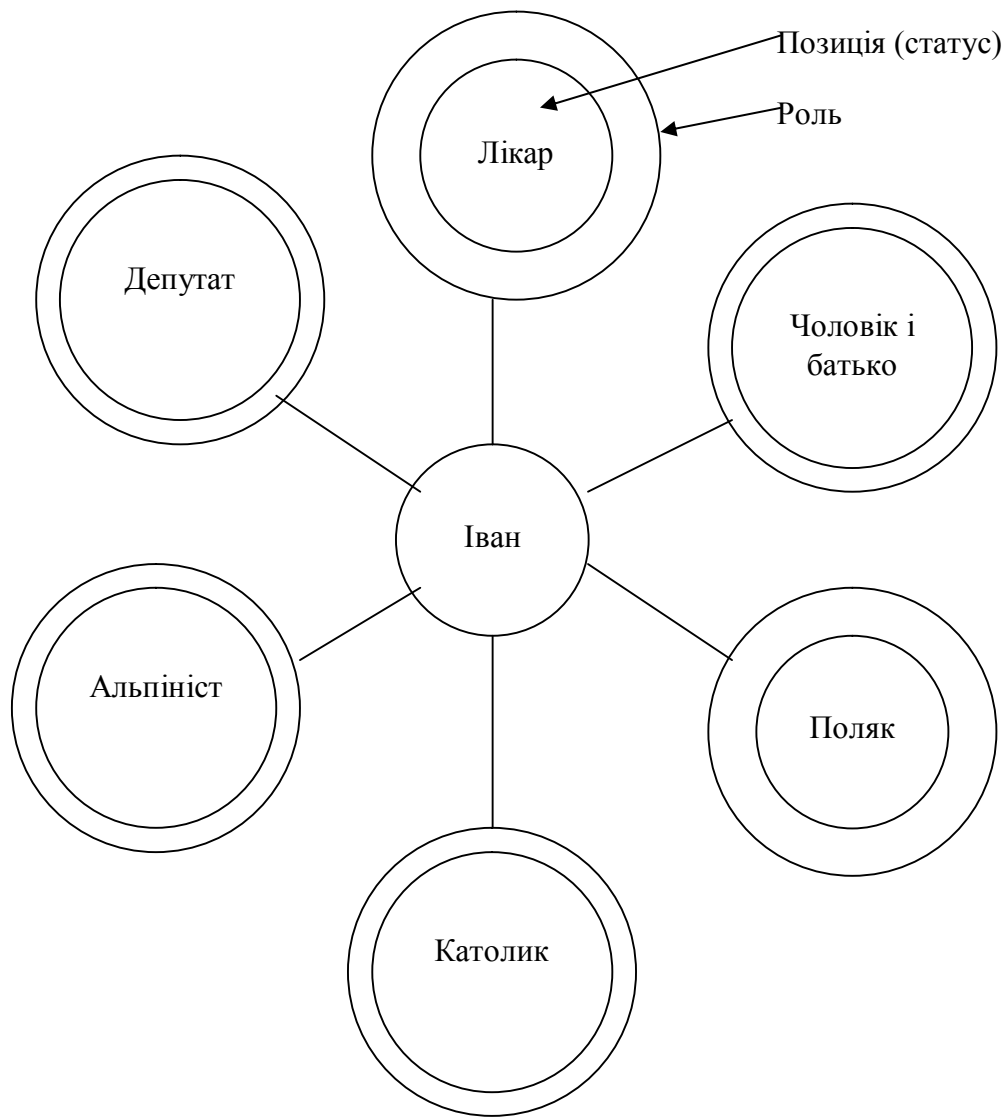
Третя – зростаюче, в ході історичного процесу, прискорення соціальних змін.

Всі ці тенденції породжують суперечності в середині системи:

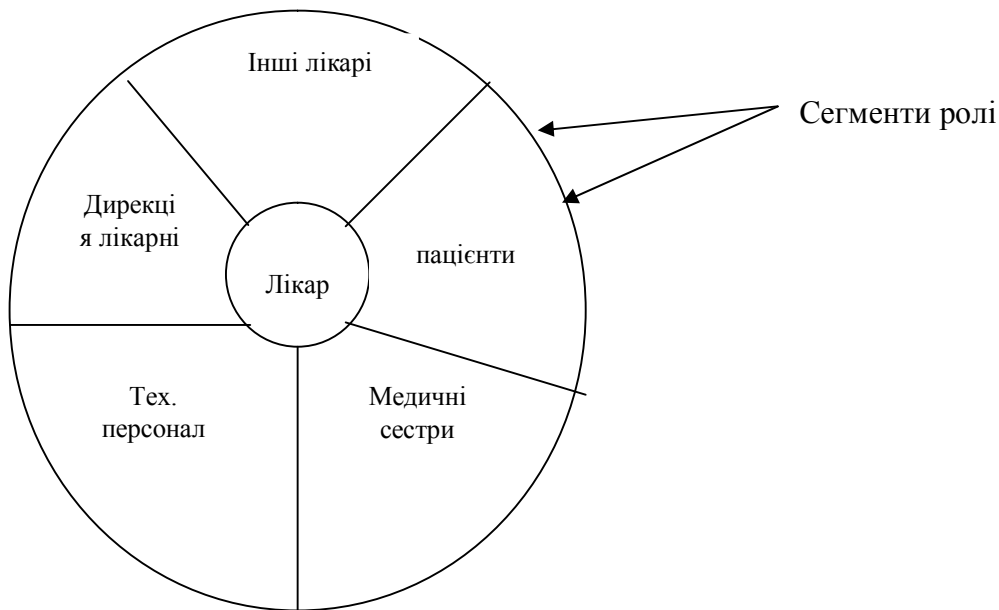
1) Аномія.

2) Стимуляція девіантної поведінки. Тобто підштовхування людей до того, щоб вони досягали цілей, які відповідають суспільному очікуванню альтернативними не визнаними в даному суспільстві способами.

3) Ролевий конфлікт – неспівпадіння суспільного очікування пов'язане з соціальними позиціями (статусами), які одночасно займає людина (конфлікт сімейних і службових обов'язків).

4) Конфлікт між сегментами ролі, тобто між очікуваннями, які виходять від різних партнерів, членів соціального кола, які займають периферійні по відношенню до даної позиції статуси.

5) Амбівалентність норми (Наприклад, пацієнт очікує від лікаря прояву піклування, співчуття до його страждань. Одночасно він хоче, щоб його лікували, при цьому лікар повинен витримувати дистанцію, зберігати спокій).

6) Конфлікт між нормативними системами, коли одна і та ж поведінка по різному регулюється. Наприклад, правом і мораллю. Це є **нормативна антиномія**. (Наприклад, „Малий кримінальний кодекс”, який за часів Сталіна зобов’язував доносити на сусідів, близьких, друзів).

Р. Мертон запропонував 5 типів реакцій на аномію або девіантних вчинків:

- 1) Конформізм – передбачає згоду з цілями суспільства і законними способами їх досягнення.
- 2) Інновація – передбачає згоду з визнаними даною культурою цілями, але відкидає соціально схвалені способи їх досягнення.
- 3) Ритуалізм – передбачає заперечення цілей даної культури але погоджується з використанням соціально схвалених засобів.
- 4) Ретриатизм – (втеча від дійсності) людина одночасно відкидає цілі і соціально схвалені методи їх досягнення.

- 5) Бунт – одночасно відкидаються як культурні цілі, так і соціально схвалені засоби їх досягнення. Але це приводить до заміни старих цілей на нові.

Однак соціологічний метод найбільше підходить для дослідження позитивного права.

З позиції соціології головне в людині- морально-правові якості, які спільність зуміла привити їй. При цьому рівень соціалізованості індивіда визначається відповідністю його особистих якостей і тим наскільки вони відповідають існуючим нормативним зразкам, що вкоріненні в суспільстві авторитетом і владою.

Структура соціологічного знання про право має трьохрівневий характер. На найвищому рівні знаходиться філософська соціологія права (метасоціологія права). На другому рівні – теоретична соціологія права, яка вивчає закономірності функціонування права та його інститутів в соціальній системі. На третьому рівні- емпірична соціологія права.

Соціологія права цікавиться виключно соціальним змістом права. Її предметом є соціосфера права і соціальне в праві. Тобто те, що розкриває внутрішню логіку процесів генерування соціумом норм, цінностей і смислів, які складають змістовне ядро права.

Процес первинного творення соціальних норм називається нормотворчістю.

Нормотворення в праві є ніщо інше як право творення яке поділяється на декілька етапів: а) законодавча ініціатива; б) стадія підготовки законопроекту; в) розгляд і обговорення підготовленого законопроекту; г) прийняття законопроекту; д) широке обнародування прийнятого закону.

Прова завжди виступає як воля вищих світських авторитетів, втілена в їх владно-регулятивних акціях, спрямованих на підтримку існуючого суспільного порядку. Норма права завжди авторитарна, імперативна і категорична. (Бачинін В.А.).

Поряд з правилами, які формують дії людей, культура містить також ідеї, які формують їх мислення.

Культура надає людям готові концепції вірувань, переконань, поглядів і культура надає людям функціональний інструментарій – ту зброю, без якої було неможливе саме мислення і формування будь-яких поглядів. Такою зброєю є мова.

Функції мови:

а) **реєстрація** думок, висновків, інформації і передача всього цього наступним поколінням;

б) **комунікація** між людьми;

в) *групова ідентичність* (коли ми в одній групі розмовляємо на одній і тій ж мові);

г) *формування суспільних прагнень* (балаканина, обмін плітками за обідом, зустріч друзів).

Тема 10: ЕКОНОМІЧНА СОЦІОЛОГІЯ

1.Предмет і об'єкт економічної соціології.

2.Економічні організації та економічні інститути.

3.Ринок як соціальний інститут.

4.Види господарських ідеологій.

Економічна соціологія досліджує феномен господарського життя з точки зору соціології. Сферою її інтересів і об'єктами дослідження є закономірності, що керують економічними процесами, коли ці процеси мають одночасно і характер соціальних процесів.

Тому предметом економічної соціології стають економічні процеси та явища і досліджується вплив цих процесів на соціальне середовище.

Економічна соціологія виходить, в першу чергу, з основної передумови про те, що ядром усього, що відбувається в економіці, є технологічний процес, корені якого беруть початок в системі соціальних відносин.

Ринковий процес вже за своїм первісним походженням, так і за своєю природою є соціальним процесом. Саме тому В. Зомбарт називав економічну науку однією із форм соціології, оскільки вона займається проблемами відносин між людьми, а не величинами товарної маси.

Економічні процеси – це вид актуалізації соціальних відносин.

Економічна соціологія поділяється на ряд спеціальних економіко-соціальних наук:

1) галузеві економіко-соціальні науки (індустріальна соціологія, соціологія с.-г., соціологія туризму);

2) функціональні соціально-економічні науки (соціологія праці, соціологія технічного процесу, соціологія професійної освіти);

3) історико-економічна соціологія (соціологія економіки епохи Відродження, соціологія господарства античного полісу).

М. Вебер сформулював зміст цього предмету так: економічна соціологія вивчає дію як форму соціальної дії. Соціальна дія є підставою і разом з тим внутрішнім елементом економічної дії. Соціальна дія внутрішньо вмотивована, а суб'єкт, що виконує таку дію, очікує від інших людей такої реакції, з якою він зобов'язаний рахуватися.

Соціологія займається з'ясуванням внутрішньої мотивації людських дій.

Адам Сміт (1723-1790) увійшов в історію як родоначальник політичної економії але вплив його ідей залишив глибокий слід в інших галузях соціальної думки. Його праця „Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776 р.). (Джерелом добробуту вважав працю).

Німецька історична школа виникла як реакція на експансію англійської класичної політекономії. Назву „історична” отримала тому, що економічний і соціальний розвиток кожної країни розглядала як наслідок багатоступеневого шляху, в ході якого одна фаза замінює іншу. Німецькі вчені вважали, що універсальних економічних законів не існує, а рівень господарського розвитку є результатом суспільно-історичного процесу.

К. Маркс (1818-1883). Виходив з історичної неминучості зміни різних ступенів економічного розвитку, Але на відміну від історичної школи Маркс відстежує логіку розвитку економічного процесу. Його метою було відкриття закону саморуху суспільства. Відповідно до висновків К. Маркса для економічного розвитку вирішальними є два фактори:

- 1) соціальний фактор – класова боротьба;
- 2) економічний фактор – зміни в органічній будові капіталу.

Під впливом обох факторів відбувається розвиток. Маркс виділив 5-ть стадій історичного процесу. Прогнози Маркса щодо концентрації та централізації капіталу в економіці справдилися. Знайшли підтвердження й прогнози щодо концентрації влади в руках власників великих капіталів.

Не справдилися висновки про неминучий крах ринкової системи і заміну її централізованою економікою, що базується на суспільній власності.

Економічний підхід – ігнорує соціальну сферу. З його точки зору економіку можна розглядати як ізольовану систему відносин між людиною і товарами, які ця людина створює.

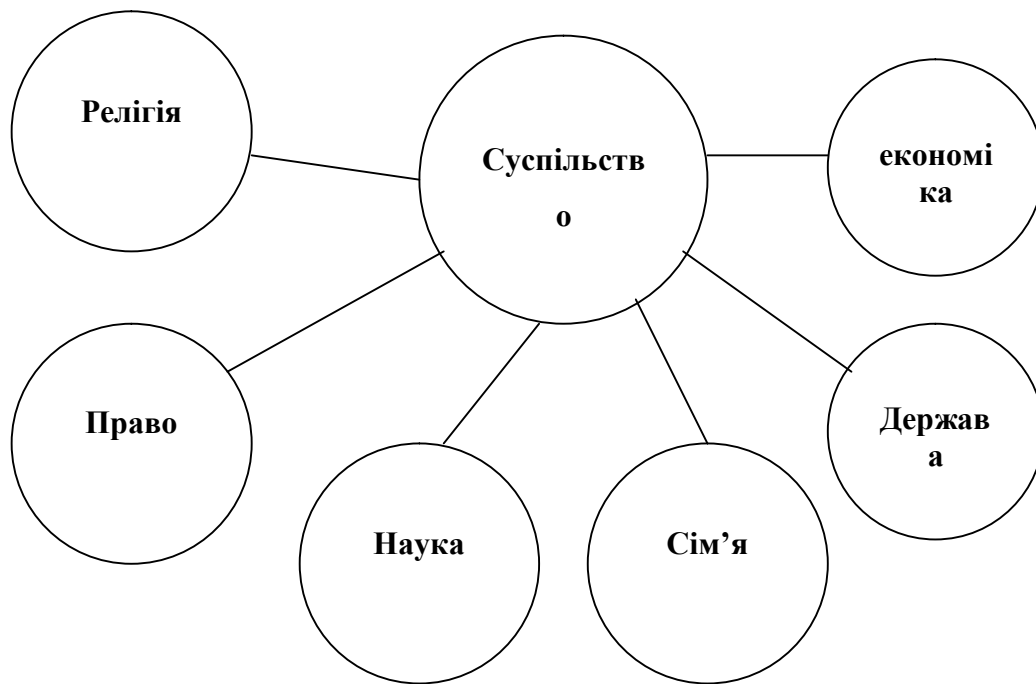
Соціологічний підхід – економічна сфера трактується як система відносин між людьми.

Теоретично економіку можна розглянути з двох поглядів:

- 1) як самостійну, відносно ізольовану частину суспільства;
- 2) як інтегровану складову частину суспільства.

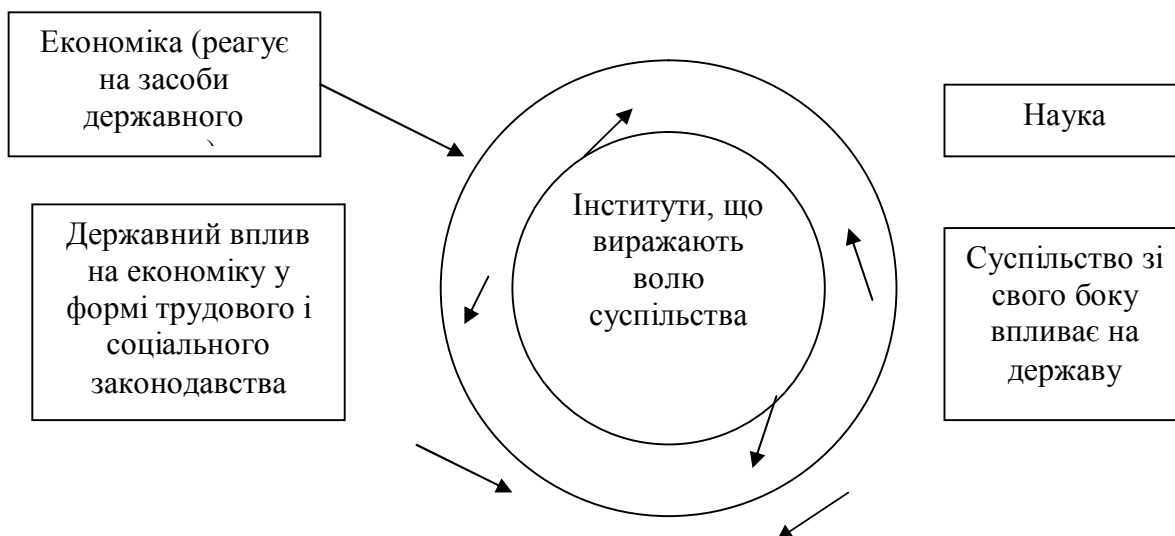
Чим відрізняється економіка і суспільство?

Економіка як самостійна частина → Центральне місце відводиться відносинам між підприємствами та їх безпосередніми партнерами на ринку, а також відносинам підприємств з споживачами. Держава і суспільство тут вважаються відстороненими.

Економіка, суспільство і держава, як відносно самостійні частини соціуму.

Як інтегрована частина → Економіка реагує на засоби державного впливу. Ці зміни впливають на розвиток суспільства.

Економіка як інтегральна частина суспільства

З цього погляду нас значно менше цікавлять типові функції економіки, а привертають увагу ті інститути, що формують зв'язок між державою, суспільством і економікою. Наприклад, ЗМІ, партії, суспільна думка.

Економічні інститути можна охарактеризувати як сукупність формальних та неформальних норм і правил, які регулюють поведінку людей в економічній сфері. В науці сформувався напрямок, що дістав назву економічного інституціоналізму. З його точки зору економічне життя і економічні категорії носять інституціональний характер. Його представники Т.Веблен, Дж.Мітчел приділяють основну увагу державі, приватній власності, податковій системі, монополіям тощо. Основними функціями інститутів є адаптація до умов навколишнього середовища.

Економічні організації – це суб'єкти, які функціонують за інституціональними правилами, але мають певний рівень свободи.

Причому ступінь їх підпорядкування правилам залежить від рівня інституціалізованого контролю.

Т.ч., економічні інститути слід розуміти не як жорсткі обмежувальні структури, а як такі, що трансформуються під впливом дій економічних організацій та їх учасників.

Вироблення правил, що діють у соціально-економічному просторі – це і є створення інституцій.

Економічні інститути з'являються в суспільстві завдяки тому, що люди в соціальних групах намагаються реалізувати свої потреби спільно.

Т.ч., економічні інститути є суспільними структурами, які впорядковують взаємовідносини людей, що виникають у спільній діяльності, вкладають їх у певні рамки.

Процес визначення та закріплення соціально-економічних норм, правил, статусів і ролей, зведення їх у систему, яка здатна діяти в напрямку задоволення певної суспільної потреби називається **інституціалізацією**.

Інституціалізація – це заміна спонтанної експериментальної поведінки на передбачувану, яку можна очікувати, прогнозувати, моделювати.

Процес руйнування інституціональних утворень, зміни соціальних правил і чітко вираженого (або прихованого, патентного) неприйняття інституціональних вимог до соціальної поведінки називається **деінституціалізацією**.

Власність як економічний інститут виникає на підставі обмеження економічних ресурсів і складає необхідні правила їх розподілу та

ефективного використання. Внаслідок цього виникають відносини нерівності між людьми.

Інститут власності встановлює три види права:

а) на володіння	} кожен із них породжує певні відносини між власниками і тими, хто не має власності
б) на використання	
в) на розпорядження	

За ознакою прав, які забезпечують власність, розрізняють дві історично сформовані форми власності: **приватну** та **суспільну**.

За ознакою „**суб'єкт власності**” власність визначають як:

- а) індивідуальну;
- б) сімейну;
- в) комунальну;
- г) кооперативну;
- д) корпоративну;
- е) державну.

За ознакою „**об'єкт власності**” власність визначають як:

- а) матеріальну;
- б) трудову;
- в) інтелектуальну.

Приватна власність є результатом майнового розшарування. Приватних власників поділяють на три види:

- 1) окремі фізичні особи;
- 2) групи фізичних осіб;
- 3) корпорація, яка об'єднує групу власників акцій.

Ринок - соціальний інститут і соціальна система

Ринок-інститут, що створює правила і регулює відносини між суб'єктами обміну.

Суспільна система функціонує і розвивається за допомогою обміну результатів діяльності різноманітних форм суспільного виробництва.

Соціологія досліджує ринки як інститут, що інтегрує соціальні дії людей у всіх сферах суспільства.

Ринок виникає як результат поділу праці, в наслідок якого різні виробники відособлюються і створюється потреба в обміні виробленими ними продуктами і товарами.

При здійсненні обміну учасники ринку дотримуються таких принципів:

- а) сумісності;
- б) домовленості;
- в) еквівалентності.

Ринок функціонує як соціальна система за допомогою взаємодії наступних підсистем:

- а) споживчого попиту (в основі потреби людей, попит - це платоспроможна потреба, яка визначається сумою грошей покупця);
- б) торговельних організацій;

в) товарних фондів.

Споживчий попит формує соціальні параметри ринку. Вони розширюються або звужуються (залежно від соціальних позицій споживача).

Критерії соціологічного виміру споживчого попиту ґрунтуються на ієрархії потреб, споживчому стилі і ринкових стереотипах.

Соціальна сукупність та функції грошей

Відмінною власністю сучасної економіки є створення і вдосконалення механізму обігу грошей. За допомогою грошей в економіці і суспільстві створюються критерії раціональності та масштаби вимірювання економічної діяльності.

Гроші є засобом, що має кількісний вимір і застосовується для:

- а) обміну (купівлі-продажу);
- б) оплати;
- в) вимірювання вартості;
- г) заощадження.

Із соціологічного погляду гроші можна визначити як здатність суб'єктів, що займаються господарською діяльністю, здобувати економічно цінні ресурси на основі договірних угод.

Залежно від виконуваних функцій гроші поділяються на:

- а) призначені для загальних цілей (general purpose money) (є засобом платежу, мірою вартості, засобом обігу і заощадження);
- б) для досягнення окремих специфічних цілей (special purpose) (викупу наречених в країнах Сходу);
- в) для досягнення обмежених цілей (limited purpose money).

Залежно від виду гроші є:

- 1) натуральні;
- 2) готівкові;
- 3) кредитні (благо обмінюють на зобов'язання, кредитні гроші переміщують майбутнє в сьогодення) (виникали в індустріальну епоху).

Функції грошей:

- 1) гроші виконують функцію зближення культур;
- 2) гроші ускладнюють економічну підсистему, підсилюють її комплексний характер;
- 3) гроші підвищують ризик дестабілізації, сучасного суспільства (соціальна система попадає в залежність безперебійного функціонування валютно-грошових систем).
- 4) гроші виконують функцію соціалізації;
- 5) гроші виконують владні функції.

Господарські ідеології

К. Маркс назвав ідеологію формою „хибної свідомості”.

К. Мангейм визначив ідеологію як раціонально обґрунтовану систему ідей, спрямовану у майбутнє.

Види господарських ідеологій

1) Лібералізм .Джерелом лібералізму є філософія епохи Просвітництва(його основним принципом є принцип економічної свободи).Вперше термін «лібералізм» використав у 1891р. французький політик Шатобріан, а розвинув Едмунд Берк.

2) Консерватизм (ми всі рівні перед Богом, але не між собою) важлива роль держави, виступає проти індивідуалізму і вважає ідеалом корпорацію.

3) Соціалізм (егалітаристська – зрівняльна, ідеологія – досягнення матеріальної рівності).

Соціалізм марксистський (радикальний егалітаризм є його ядром разом із скасуванням приватної власності).

Демократичний соціалізм (немарксистський) вважає вищим **ідеалом демократію** в усіх сферах життя суспільства. Лише демократія забезпечує соціальну справедливість. Остання досягається перерозподілом національного доходу на користь незаможних.

Тема 11: СОЦІОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

1.Класична теорія організації.

2.Еволюція організаційної структури.

3.Комунікація в процесі управління.

Теорія раціоналізації Ф. Тейлора (1856-1915).

Концепція „робітник ,що прагне досягнень” (людині потрібно дати таке завдання, яке б вимагало максимальних зусиль, але не шкодило здоров'ю).

Концепція „керівника, що прагне досягнень” (одного майстра, який раніше відповідав в цеху за все заміняла „функціональна адміністрація”, яка складалася з восьми вузькоспеціалізованих інструкторів).

Адміністративна теорія А. Файоля (фр. інженер і підпр. 1841-1925).

Створив адміністративну теорію управління. Файоль говорив: „Керувати, значить вести підприємство до відповідної мети”.

Його теорія складається із двох частин:

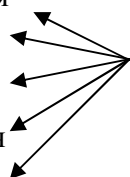
а)передбачування

б)планування

в)організація

г) координування

д)контроль

а) функцій управління (що робить)

б) принципів управління (як він робить):

- 1) розподіл праці;
- 2) влада;
- 3) дисципліна;
- 4) єдине керівництво;
- 5) підпорядкування індивідуальних інтересів спільній меті;
- 6) винагорода;
- 7) централізація;
- 8) порядок.
- 9) рівність;
- 10) стабільність персоналу;
- 11) ініціатива;
- 12) корпоративний дух.

„Класична” теорія організації (середина XX ст.).

Зусиллями Ф. Тейлора, М. Вебера, А. Файоля був закладений фундамент „класичної” теорії організації.

Закінчене завершення вона отримала в працях Л. Гьюліка, Дж. Муні, Г. Саймона та інших.

Головна ідея „класичної” теорії звучить так: ефективна організація – це система побудована на строго формальних принципах, в якій головним принципом є принцип *координування*.

Будували організації як інженерну машину.

Теорія „людських відносин” Е. Мейо (1880-1948) (Д. Макгрегор, А. Маслоу, Ф. Герцберг та ін.).

Хоторнський експеримент.

Ефективність управління визначається неформальною структурою і насамперед *малою групою*.

Ієрархічна теорія потреб Абрахама Маслоу (1908-1970).

Порядок потреб він назвав ієрархічним тому, що вони розміщуються по висхідній- від нижчих (матеріальних) до вищих (духовних):

- фізіологічні;
- екзистенціальні (потреба в безпеці існування) занятості, збереження здоров’я;
- соціальні;
- престижні;
- духовні.

а) домінування нижчого рівня: духовні, престижні, соціальні, екзистенційні, фізіологічні;

б) з домінування вищого рівня: духовні, престижні, соціальні, екзистенційні, фізіологічні;

Двохфакторна теорія мотивації Герцберга розроблена в 1950 р.

Вона називається так тому, що шляхом емпіричних досліджень йому вдалося визначити дві групи факторів, які впливають на поведінку людей:

- а) зміст роботи (досягнення успіху, визнання заслуг, інтерес до роботи);
- б) умови роботи (політика відносини з керівником).

Теорія стилів керівництва Дугласа Макгрегора розроблена 1957 р.

Теорія „Х” – авторитарний стиль

Теорія „У” – демократичний стиль

Теорія стилів керівництва Лайкерта

Модель 1 – керівник не довіряє підлеглому;

Модель 2 – керівник інколи довіряє підлеглому;

Модель 3 – керівник демонструє внутрішню але недостатню довіру

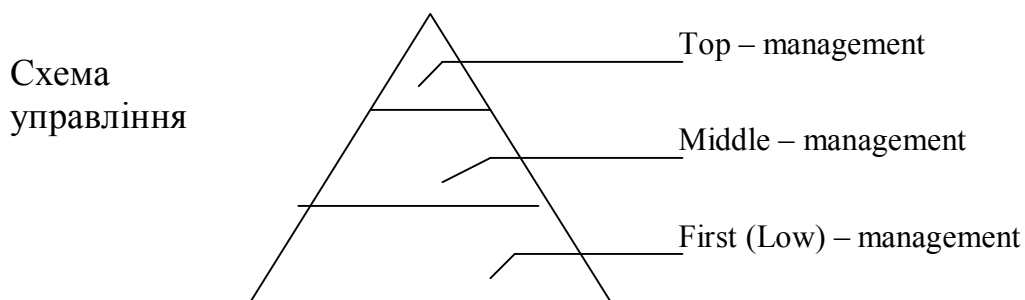
Модель 4 – характеризує повну довіру.

Ті системи, в яких більше половини сукупності соціальних і економічних відносин носять не грошовий характер ми будемо відносити до суспільств з адміністративною системою управління.

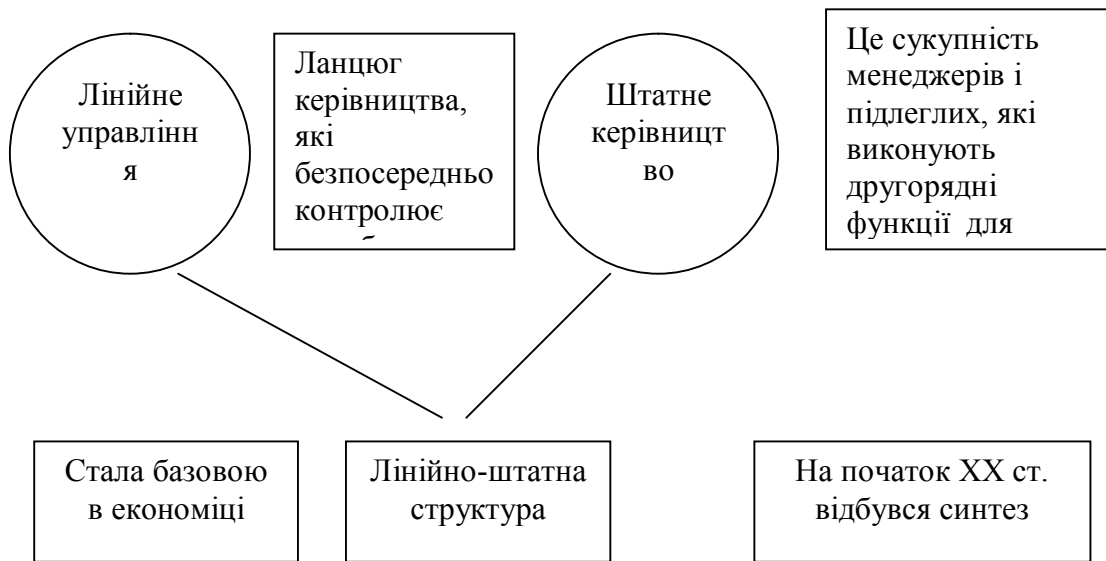
Ті системи, де більше половини сукупності соціальних й економічних відносин носять ринковий характер, ми відносимо до типу „менеджмент”.

Соціальна організація – це такий спосіб сумісної діяльності людей, при якій вона набуває форм жорстко впорядкованої, скоординованої, спрямованої на досягнення конкретних цілей взаємодії.

Типи організаційної структури

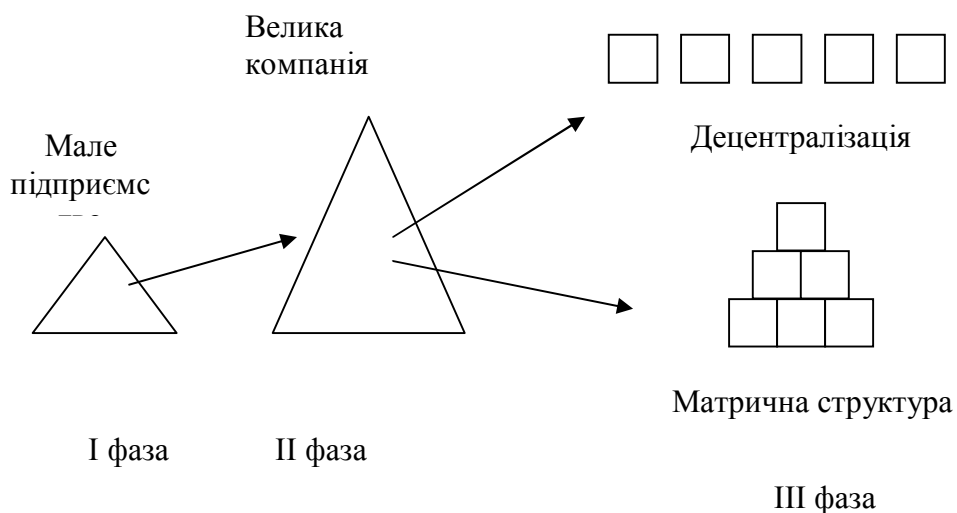
З 70-х років XX ст. в економічно розвинутих країнах почали говорити про матричні структури.

Матрична структура – сукупність робочих груп, які створені під конкретне завдання і існують досить короткий проміжок часу.

Чим більше підприємство і чим мобільніше зовнішнє середовище, тим більша ймовірність виникнення матричних структур.

Чим менше організація, тим ймовірність їх виникнення менше.

Еволюція організаційної структури

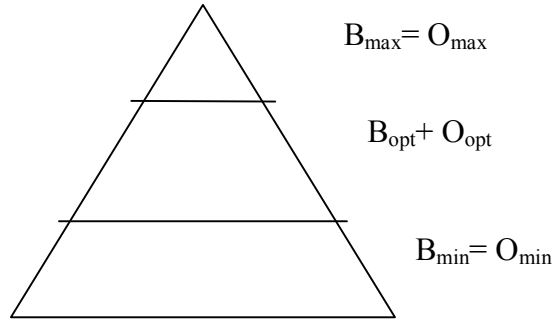
Влада

В раціональній організації об'єм влади і об'єм відповідальності рівні на кожному рівні ієрархії.

Тут потрібно враховувати наступне відношення, де

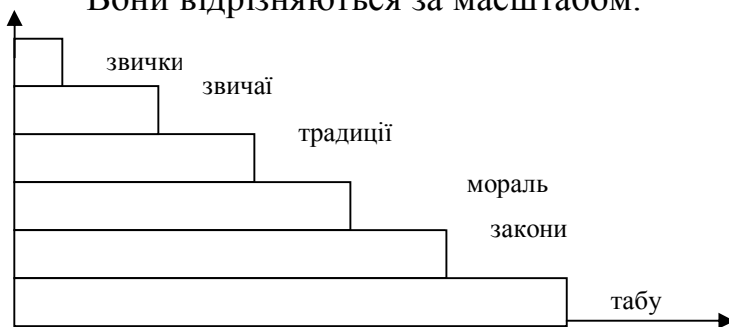
$$\Rightarrow V_{(\text{влада})} = O_{(\text{відповідальний})}$$

Рівність влади і відповідальності

Соціальні норми – це приписи вимоги, побажання і очікування відповідної поведінки. Норми – ідеальні здобутки (шаблони) того, що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити у конкретних ситуаціях.

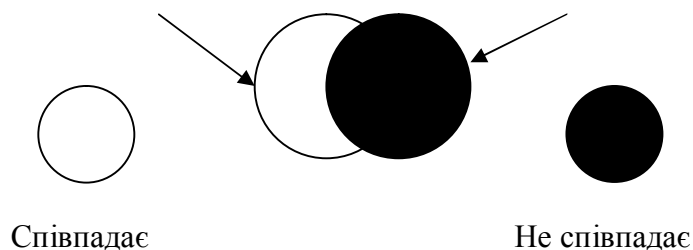
Вони відрізняються за масштабом.

Шкала соціальних норм

Група членства

Референтна група

P.S. Референтна група – та, яка чимось подобається людині, і цінностей якої людини дотримується, група з якою людини себе порівнює

Комунікація в процесі управління

Комунікативний процес включає в себе взаємний обмін символами, значеннями, між двома і більшою кількістю осіб, які виступають в якості актора управлінської діяльності.

Комунікаційний процес є необхідною передумовою становлення розвитку і функціонування всіх соціальних систем.

Саме за допомогою комунікацій здійснюється управління, саме тому комунікація є соціальним механізмом, за допомогою якого виникає і реалізується влада в суспільстві.

Соціальна комунікація в процесі свого здійснення вирішує чотири основних взаємопов'язаних завдання:

1) інтеграцію окремих індивідів в соціальні групи і спільності, а останніх в єдину цілісну систему суспільства;

2) внутрішню диференціацію суспільства, груп які його складають, спільностей, соціальних організацій та інститутів.

3) відокремлення суспільства і різних груп, спільностей один від одного в процесі їх спілкування і взаємодій, що приводить до більш глибокого усвідомлення ними своєї специфіки і сприяє більш ефективному виконанню ними притаманних їм функцій;

4) створення передумов і основних компонентів для підготовки, прийняття і здійснення управлінських рішень.

Моделі комунікації

Широке розповсюдження отримала **лінійна модель** комунікацій розроблена відомим американським соціологом Г. Лассвелом.

Екзаменаційні питання з Соціології

1. Поясніть, результатом чого є виникнення ринку як соціального інституту?
2. Особливості економічної інституалізації. В чому полягають основні функції економічних інститутів?
3. Що таке статусний набір?
4. Функціональна теорія соціальної стратифікації.
5. Економічні організації та економічні інститути.
6. Що таке стратифікаційний бар'єр?
7. Поясніть, в чому відмінність трьох типів ідеологій нерівності?
8. В чому полягає сутність функціонування економічних інститутів?
9. Поясніть різницю між конформізмом та ритуалізмом.
10. Що таке ідеологія, і яке місце вона займає в системі суспільних відносин?
11. Теоретичні передумови виникнення економічної соціології.
12. На чому ґрунтуються критерії соціального виміру споживчого попиту?
13. Що таке соціальна нерівність? Які фактори впливають на процес соціального розшарування в суспільстві?
14. Що є предметом економічної соціології?
15. В чому сутність лібералізму як найбільш поширеної економічної ідеології?
17. Поясніть, що таке дихотомічна нерівність та її різновиди?
18. Дайте характеристику п'яти типам реакції на аномію.
19. В чому особливість процесу глобалізації? Хто є основними акторами глобалізму в сучасних умовах?
20. Що таке соціальна мобільність? Як вона впливає на соціальну стратифікацію суспільства?
21. Дайте характеристику трактуванням аномії Є.Дюркгеймом та Р. Мертоном.
22. В чому сутність і особливості прогресуючої депривації?
23. Поясніть термін «соціальна стратифікація». Дайте характеристику особливостям соціальної структури українського суспільства.
24. В чому сутність та особливості кризової депривації?
25. Охарактеризуйте основні види благ, які ділять людей.
26. Поясніть три основні варіанти контактів між культурами.
27. В чому особливості аспіраційної депривації?
28. Охарактеризуйте етапи процесу інституалізації.
29. Дайте визначення терміну «культурні універсали» і поясніть джерела їх виникнення.
30. В чому полягають особливості процесу акультурації? Наведіть приклади.
31. Що таке інституалізація? Якими шляхами вона проходить?
32. Що таке культурний лаг і коли він виникає?
33. Чому сім'я є соціальним інститутом? Чи впливає форма шлюбу на характер сімейних відносин?
34. Дайте характеристику поняттю «девіантна поведінка». Яку функцію девіантні вчинки виконують в процесі соціальних змін?
35. Поясніть, що таке «культурний елемент», «культурний комплекс», «культурна конфігурація».
36. В чому особливості теорії акумуляції переваг?
37. Що таке дія і чим вона відрізняється від взаємодії?
38. В наслідок чого власність виникає як економічний інститут?
39. Чим відрізняється соціальна діяльність від соціального інституту?
40. Що таке соціальні зміни? Яке поняття використовують для опису ходу соціальних змін?
41. Охарактеризуйте ринок як соціальний інститут. Поясніть, що формує його соціальні параметри?

42. Поясніть термін «взаємодія». Яку роль вона відіграє в процесі суспільного розвитку?
43. Поясніть в чому різниця між спрямованим і циклічним процесами?
44. Поясніть функції і соціальну сутність грошей.
45. Дайте характеристику чотирьом теоріям взаємодії.
46. Що означає однолінійний, багатолінійний і стрибкоподібний розвиток? Наведіть приклади.
47. Охарактеризуйте основні види господарських ідеологій та поясніть в чому їх особливості.
48. Поясніть, що означає діяльність організації з точки зору формальної раціональності?
49. Дайте визначення поняттю «соціальний прогрес» і поясніть чим він відрізняється від соціального регресу?
50. Охарактеризуйте особливості еволюції організаційної структури.
51. Що означає термін «бюрократична організація» з точки зору М.Вебера?
52. В чому суть травматичних соціальних змін? Поясніть, чи здатне сучасне суспільство їх уникнути?
53. Дайте характеристику основних типів організаційних структур і наведіть приклади їх застосування.
54. Поясніть сутність і рівні культурної травми в контексті існуючих соціальних змін.
55. Що таке соціальна організація і чим вона відрізняється від соціальної структури?
56. Поясніть, які соціальні відносини домінують у формальній та неформальній організації?
57. В чому особливість соціального часу? Які фактори впливають на його прискорення?
58. В чому сутність традиційної системи управління?
59. Що таке соціальна структура і в чому її особливості?
60. Поясніть особливості кількісного і якісного часу. Що означає поняття «соціокультурне управління часом»?
61. Охарактеризуйте існуючу шкалу соціальних норм і те, як вони впливають на характер поведінки людини.
62. Дайте характеристику чотирьом сегментам структури та поясніть їх особливості.
63. В чому різниця між референтною групою і групою членства?
64. Поясніть, що таке горизонтальна і вертикальна соціальна мобільність? Наведіть приклади.
65. Дайте характеристику класичним уявленням про історичний розвиток.
66. В чому полягають особливості адміністративної системи управління?
67. Поясніть сутність процесу соціалізації і те наскільки він важливий для розвитку суспільства.
68. В чому особливості матричної організаційної структури? За яких умов вона є ефективнішою за інші?
69. В чому різниця між соціальною і біологічною генезою людської поведінки?
70. Дайте характеристику теорії стилів керівництва Д.Макгрегора.
71. Проаналізуйте ознаки соціальної революції.
72. В чому особливості конструктивістської і структуралістичної моделі революції?
73. Охарактеризуйте двох факторну теорію мотивації Герцберга.
74. Дайте характеристику трьом рівням соціалізації, завдяки яким окрема людина стає повноцінним членом соціальної групи.
75. Поясніть теорію відносної депривації та її варіанти.
76. Охарактеризуйте ієрархічну теорію потреб А. Маслоу.
77. Чому М.Вебер називав економічну дію формою соціальної дії?
78. Що є предметом соціології? Чим вона відрізняється від інших суспільних наук?
79. Охарактеризуйте різновиди соціалізації, навівши приклади.
80. Дайте визначення поняттю «культура».
81. Поясніть «теорію людських відносин» Е.Мейо.

82. Охарактеризуйте функції соціалізації.
83. Поясніть зв'язок неолібералізму з процесом глобалізації.
84. Дайте характеристику етапам економічної інтеграції.
85. Хто був засновником соціології як науки?
86. Що вивчає соціологія?
87. Що таке соціальне перекриття?
88. Що означає відкритість соціальної системи?
89. Поясніть основні положення символічного інтеракціонізму.
90. Поясніть, що таке соціальний статус.
91. Що таке маргінальна особистість?
92. Поясніть термін «соціальна ентропія».
93. Що таке соціологічний моніторинг?
94. В чому різниця між соціальними нормами і соціальними ролями?
95. Що таке кластерний відбір?
96. Якими шляхами проходить процес інституалізації?
97. Дайте характеристику традиційному, індустріальному і постіндустріальному суспільствам.
98. Що таке формальна реальність?
99. В чому полягає різниця між нормами і цінностями?
100. Поясніть термін «абсентеїзм». Що є предметом вивчення електоральної соціології?
101. Поясніть, що означає термін «номос землі» в контексті теорії К.Шмідта. В чому різниця між першим і другим номосом?
102. Дайте характеристику позитивістській моделі міжнародних відносин.
103. В чому смисл реалізму в міжнародних відносинах?
104. Що означає «диспозитив могутності» з точки зору М.Фуко?
105. В чому особливість неореалістичних концепцій в соціології міжнародних відносин?
106. Геополітика як соціальна наука. Її витoki і теоретичне осмислення. Х.Маккіндер.

Література

1. Арон Р. Мир і війна між націями: монографія/ Раймон Арон; Пер. з фр. В.Шовкун. – К.: Юніверс, 2000. – 688 с.
2. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993.
3. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки: Монтеस्क'є. Конт. Маркс. Токвіль. Дюркгайм. Парето. Вебер/ Р. Арон; Пер. з фр. Г. Філіпчук. – К.: Юніверс, 2004. – 88 с.
4. Афонін Е. Велика розтока: (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз)/ Е. Афонін, О. Бандурка, А. Мартинов. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 352 с.
5. Афонин Э. Великая коэволюция: Глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ: монография/ Е. Афонин. – 2 е изд., перераб. и доп. – К.: Парламентское изд-во, 2003. – 384 с.
6. Бабосов Е. Социология управления. - Минск, 2006.
7. Бабосов Е. Общая социология. – Минск, 2006.
8. Баумейстер А. Філософія права. - Вінниця, 2007. - 224с.
9. Барбер Б. Структура социальной стратификации и тенденции социальной мобильности. // Американская соціологія. – М., 1972
10. Бачинин В.А. Социология: Три курса лекцій студентам-юристам. - Харьков, 2003. - 576с.
11. Бебик В. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: Монографія/ В. Бебик. – К.: МАУП, 2005. – 440 с
12. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования: Пер. с англ./ Д. Белл; Ред. В. Иноземцев. – М.: Академия, 1999. – 956 с.
13. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну/; Пер. с нем. В. Седельник. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
14. Белов А. Теория и практика связей с общественностью: Учеб. пособие; А. Белов. – Ростов н/Д: Феникс; СПб.: Северо-Запад, 2005. – 208 с.
15. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М., 2003.
16. Білоус В. Зв'язки з громадськістю (паблік рилейшнз) в економічній діяльності: Навч. посіб./ В. Білоус, Н. Задорожна. – К.: КНЕУ, 2005. – 275 с.
17. Бляхер Л. Нестабильные социальные состояния : наукове видання; Л.Е. Бляхер. -М.: РОССПЭН, 2005. – 208 с.
18. Бодрийяр Ж. Система вещей : монографія/ Ж. Бодрийяр; Пер. с фр. С. Зенкин. -М.: Рудомино, 1999. – 222 с
19. Бодрийяр Ж. Общество потребления: Его мифы и структуры : наукове видання; Ж. Бодрийяр; Пер. с фр. Е. Самарская. – М.: Культурная революция: Республика, 2006. – 269
20. Булгаков С. Философия хозяйства. – М., 1990.
21. Бурдье П. Социология политики. – М., 1993.
22. Бурдье П. Социальное пространство: поля и практики. - СПб., 2007. - 576с.
23. Бутенко И. Анкетный опрос как общение социолога с респондентом. – М., 1989.
24. Вахштайн В. Дело о повседневности. Социология в судебных прецедентах. - СПб., 2015. - 144с.
25. Вахштайн В. Социология повседневности и теория фреймов. СПб., 2011. - 334с.
26. Вебер А. Избранное: Кризис европейской культуры/ А. Вебер. – СПб.: Университетская книга, 1999. – 565 с.
27. Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990.
28. Вебер М. «Протестантська етика і дух капіталізму». – К., 1994.
29. Вебер М. Основные понятия стратификации // Социологические исследования. – 1994. – № 5.

30. Гайденок П. История и рациональность. Социология Макса Вебера и веберовский ренессанс/ П. Гайденок, Ю. Давыдов. – Изд. 2-е, стер. – М.: КомКнига, 2006. – 368 с. – Библиогр.: – С. 356-364.
31. Гаєвська О. Управління як соціальний феномен : Монографія/ О. Гаєвська. – К.: КНЕУ, 2000. – 168 с.
32. Гіденс Е. Соціологія: монографія/ Е. Гіденс; Пер.з англ. В.Шовкун, А. Олійник. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
33. Головатий М.Соціологія політики. – К., 2003.
34. Городянєнко В. Социологический практикум. – К., 1999.
- 35.Гофман И.Анализ фреймов:ссе об организации повседневного опыта.-М.2004.- 752с.
36. Дергачев В. Глобалистика : Учеб. пособие для студ. вузов/ В.А. Дергачев. – М.: ЮНИТИ, 2005. – 303 с. – Библиогр.: С. 295-301.
37. Доган М., Пеллеси Д. Сравнительная политическая социология.-М., 1994.
38. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991.
39. Дюркгейм Е. Социология: её предмет, метод, предназначение : монографія; Э. Дюркгейм; Пер. с фр. А. Гофман. – М.: Канон+: Реабилитация, 2006. – 352 с.
40. Емельянов С. Теория и практика связей с общественностью: Ввод. курс: Учеб. пособие для студ. вузов/ С. Емельянов. – СПб.: Питер, 2006. – 240 с.
41. Зборовский Г. Социология управления : Учеб. пособие для студ. вузов; Г. Зборовский, Н. Костина. – М.: Гардарики, 2007. – 272 с.
- 42.Карбонье Ж.Юридическая социология; Пер.с фран.-М.,2000.- 576с.
43. Кракович Д., Сердюк А. Интервьюирование в социологическом исследовании. – К.,1992.
10. Колесников Ю. Прикладная социология. – Ростов-на-Дону, 2001.
44. Карцева Л. Социология культуры : учеб. пособие для студ. вузов/ Л. Карцева, Ю. Шабалина. – М.: Дашков и К., 2007. – 232 с.
- 45.Кіссінджер Г.Світовий порядок.Роздуми про характер націй в історичному контексті/пер.з англ..-К.,2017.-320с.
46. Королько В. Паблік рілейшнз.Наукові основи, методика, практика. – Київ, 2001.
47. Костенко Н. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики/ Н. Костенко, В. Іванов. – К.: Центр вільної преси, 2003. – 200 с.
48. Культура времен Апокалипсиса: збірка/ Ред. А. Парфрей, Пер. с англ. А. Ведюшкин. – Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005. – 600 с.
- 48.Латур Б.Пересборка социального.Введение в акторно-сеттевую теорию./пер. с англ.-М.,2014.-384с.
49. Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб.,1995.
50. Леш Скот Соціологія постмодернізму: монографія/ С. Леш; Пер. з англ. Ю. Олійник. – Л.: Кальварія, 2003. – 344 с.
51. Лукашевич М. Соціологія економіки. – Київ, 2005.
52. Масленников Е.Метод интеграции концепций экспертов в социологическом исследовании. – М., 1992.
53. Методы сбора информации в социологическом исследовании: В 2-х книгах. – М., 1990.
54. Матвеев С., Лясота Л. Економічна соціологія. – Суми, 2006.
55. Матецкая А. Социология культуры: учеб. пособие/ А. Матецкая, С. Самыгин. – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
56. Маркин А. Функции отклоняющегося поведения в условиях информационной аномии: Монография; А. Маркин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 159 с.

57. Маркс К. Социология: Сборник/ К. Маркс; Пер. с нем. – М.: КАНОН-пресс-Ц: Кучкове поле, 2000. – 432 с.
58. Масионис Дж. Социология: наукове видання/ Д. Масионис; Пер. с англ. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 752 с.
59. Мельник Л. Основи стійкого розвитку: Навч. посіб. для післядипломної освіти/ Л. Мельник. – Суми: Університетська книга, 2006. – 383 с.
60. Морено Я. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе; Пер. с англ. – М., 2001. – 383 с.
61. Мертон Р. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. – 2000. – № 3, 4.
62. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура // Социологические исследования. – 1992. – № 2.
63. Мюллер А. Организационная коммуникация: Структуры и практики; А. Мюллер, А. Кизер; Пер. с англ. А. Киселева. – Х.: Гуманитарный центр, 2005. – 438 с.
64. Огаренко В. Соціологія малих груп: Підручник/ В. Огаренко, Ж. Малахова. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 292 с.
65. Олсон М. Логіка колективної дії: Суспільні блага і теорія груп: монографія/ М.Олсон; Пер. з англ., авт. післямови С.Слухай. – К.: Лібра, 2004. – 272 с.
66. Паніна Н. Технологія соціологічного дослідження. – К., 1996.
67. Піча В., Вовканич С., Маковецький В. Як підготувати, провести і узагальнити результати соціологічних досліджень. – Львів, 1996.
68. Павленок П., Савинов Л. Социология. – М., 2007.
69. Подгурецки Ю. Социальная коммуникация: учебный посібник/. – М.: Гелиос АРВ, 2006. – 160 с.
70. Пітерс Джон Дарем. Слова на вітрі: Історія ідеї комунікації/ Дж.Д. Пітерс; Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 302 с.
71. Почепцов Г. Інформація і дезінформація: науково-популярна література/ Г. Почепцов. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2001. – 256 с.
72. Политическая социология: Учебник для вузов./ Под ред. Ж. Тощенко. – М., 2005.
73. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід. Збірник матеріалів та документів. – Київ, 2006.
74. Радаев В. Экономическая социология: Курс лекций/ В. Радаев. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 368 с. – (Пушкинская б-ка).
75. Смелзер Н. Социология. – М., 1994.
76. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992.
77. Сорокин П. Социокультурная динамика. // Сорокин П. Человек. Цивилизация, Общество. – М., 1992.
78. Слободянюк А. Соціальні норми та цінності як невід'ємна характеристика влади. // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 9. – К., 2000.
79. Слободянюк А. Національна та патріотична ідентичність української молоді. // Актуальні проблеми проектування, виготовлення і експлуатації озброєння та військової техніки. – Вінниця: ВНТУ, 2017.
80. Слотюк П. Сила досвіду повсякдення. / П. Слотюк // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2018. – Вип. 131(4). С. 313-316.
81. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика: громадсько-політична література/ М. Вебер; Пер. з нім. О. Погорілий. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
82. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. – М., 2003.
83. Тоффлер Э. Третья волна. – М., 2002.
84. Уорнер У. Живые и мертвые: монографія/ Уильям Уорнер. – СПб.: Университетская книга, 2000. – 671 с.

85. Український соціум: монографія/ Нац. ін-т стратег. досліджень; Ред. В. Крисаченко. – К.: Знання України, 2005. – 792 с.
86. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003.
87. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. – М., 1992.
88. Філософія права/ За ред, Дж.Файнберга.-К.,2007.-1256 с.
89. Фукуяма Ф.Конец истории и последний человек. – М., 2005.
90. Шарден Т. Феномен человека. – М., 1987.
91. Шляпентох В. Советский Союз – нормальное тоталитарное общество. Опыт объективного анализа.// Социологические исследования.-2000. – № 1.
92. Штомпка П. Социология. – М., 2005.
93. Sztompka P. Trauma wielkiej zmiany/ Warszawa: ISP PAN, 2000.
94. Sztompka P. Male struktury społeczne. Warszawa: PWW, 1989.
95. Штольберг Р. Социология труда. – М., 1982.
96. Ядов В. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности.-М.,2003.-596с.
97. Goffman E. A reply to Denzin and Keller//Ervin Goffman: Vol 4./Ed. By G.A. Fine, G.Smith, London: Sage Publications, 2000.

Інформаційні ресурси

1.Альтернативні механізми соціально-економічного розвитку України / за заг. ред. к.е.н. О. В. Кравчука – К.: Центр соціальних і трудових досліджень, 2016 р. — 205 с.
<http://cslr.org.ua/kniga-alternativni-mehanizmi-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-ukrayini/>

2.Олена Богдан
Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених
http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7700/Bogdan_SocResearch.pdf

3.Ярс Балан
Репортажі Ріа Клайман з подорожі по Східній Україні і Кубані наприкінці літа 1932 р.
<http://uamoderna.com/shafka-dok/balan-rhea-clyman-holodomor>

4.Еренрайх Барбара
Дівчина на замовлення
<http://commons.com.ua/divchina-na-zamovlennya/>

5.Брайсон В.
Гендер и политика времени. Феминистская теория и современные дискуссии.– Пер. с англ. – К.: Центр учебной литературы, 2011. — 248 с.
[Завантажити](#)

6.Євген Большов
Ризики соціології воєнного часу
http://gazeta.dt.ua/internal/riziki-sociologiyi-voyennogo-chasu-_.html

7.Тимофій Брік
Огляд публікацій #5.
<https://tymobrik.com>

8.Евгений Головаха
Альтернативный социологический словарь
http://i-soc.com.ua/institute/soc_slovar.pdf

9.Головаха Є., Паніна Н.
Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до “помаранчевої революції”
[Завантажити](#)

10.Антоніо
В'язничні зошити. Вибрані Грамші
записи.
<http://vspp.org.ua/wp-content/uploads/Gramsci-Quaderni-del-carcere-Kiev-2014.pdf>

11.Владислав Гриневич
Неприборкане різноголосся: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні,
1939 – червень 1941 рр. – Дніпропетровськ : Ліра, 2012.– 506 с.
<http://uamoderna.com/biblioteka/grynevych-unbridled-dissonance>

12.Дембіцький С.С. Пояснення процесу демократизації і теоріях інституціоналізму
раціонального вибору та культурної модернізації: порівняльний аналіз
[Завантажити](#)

13.Георгий
Кризис прежнего, возможности нового Дерлугьян
[.http://www.intelros.ru/pdf/Razvitie_i_ekonomika/2015_12/5.pdf](http://www.intelros.ru/pdf/Razvitie_i_ekonomika/2015_12/5.pdf)

14.Георгий
Как устроен этот мир Дерлугьян
[Завантажити](#)

15.Георгий
Из африканских партизан – в миллионеры Дерлугьян
<http://rusplt.ru/world/iz-afrikanskih-partizan-v-millioneryi-13536.html>

16.Георгий
Адепт Бурдые на Кавказе. Эскизы к биографии в миросистемной перспективе Дерлугьян
[Завантажити](#)

17.GEORGI M. DERLUGUIAN
Bourdieu's Secret Admirer in the Caucasus. In English.
[Download](#)

18.Голдторп Джон
Десятиліття інвестицій у освіту не привели до покращення соціальної мобільності
<http://commons.com.ua/desyatilittya-investitsij-u-osvitu-ne-priveli-do-pokrashhennya-sotsialnoyi-mobilnosti/>

19.Володимир Кулик
Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України
http://ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_72_73/kukyk_rol.pdf

20.Доповідь д.с.н., проф. С. О. Макеева (зав. відділу дослідження соціальних структур Інституту соціології НАН України) на 3-ій міжнародній соціологічній конференції НТУУ “КПІ” “Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття, 1914-2014 рр.”
[Завантажити](#)

21.Кутуев П.В.
Интеллектуальные истоки современного неолиберализма и социологический дискурс о развитии / П. В. Кутуев, Д.Л. Герчановский // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – № 1. – С. 65-71.
[Завантажити](#)

22.Павло Кутуев
Держава, що сприяє розвитку, та піднесення “решти”
[Завантажити](#)

23.Павло Кутуев
Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм
[Завантажити](#)

24.Павел Кутуев
Проблематика современного социологического теоретизирования
[Завантажити](#)

25.Павел Кутуев
Сообщество ритуала модернизации: от логоса к культу
[Завантажити](#)

26.Павел Кутуев
Социология: исторические истоки и современные трансформации
[Завантажити](#)

27.Захар Попович
Співіснування ринкових, планових і адміністративних механізмів господарювання в економічній системі СРСР

<http://commons.com.ua/en/spivisnuvannya-rinkovih-planovih-i-administrativnih-mehanizmv-gospodaryuvannya-v-ekonomichnij-sistemi-srsr/>

28.Розов

Н.В.

Война всегда рядом: сущность и происхождение массового организованного насилия
<http://www.nsu.ru/filf/rozov/publ/war.htm>

29.Елена

Симончук

Классовое действие: тенденции формирования социальных классов в Украине
[Завантажити](#)

30.Михайло

Собуцкий

Класова експлуатація та класова боротьба
<http://commons.com.ua/uk/suchasnist-klasu/>

31.Чарльз Тилли

Война и строительство государства как организованная преступность
<http://commons.com.ua/en/vojna-i-stroitelstvo-gosudarstva-kak-organizovannaya-prestupnost/>

32.Cihan

Tugal

Elusive revolt: The contradictory rise of middle-class politics
<http://sociology.berkeley.edu/sites/default/files/faculty/tugal/Tugal-Thesis%20Eleven-2015.pdf>

33.Timofii Brik, PhD student in Sociology at Universidad Carlos III de Madrid (UC3M)

Огляд публікацій у провідних соціологічних журналах світу

[Огляд публікацій №1.](#)

[Огляд публікацій №2.](#)

[Огляд публікацій №3.](#)

34.Шестаковський

О.П.

Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку : наукова доповідь / О.П. Шестаковський, Є.В. Білоус; за ред. О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". – К., 2015. – 36 с.
http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/01/Dop_Balakireva2015W.pdf

35.Success as a Knowledge Economy: Teaching Excellence, Social Mobility and Student Choice
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/523396/bis-16-265-success-as-a-knowledge-economy.pdf

36.Critical

Companion

to Contemporary

Marxism

English translation of Jacques Bidet and Eustache Kouvelakis, Dictionnaire Marx contemporain.

C. Presses Universitaires de France, Paris 2001.
http://www.marx.be/Prime/ENG/Books/Bidet_Contemporary_marxism.pdf

37. Jonathan D. Ostry, Prakash Loungani, and Davide Furceri
Neoliberalism: Oversold?
<http://www.imf.org>

38. Gary
The growing life-expectancy gap between rich and poor
<http://www.brookings.edu/research/opinions/2016/02/22-growing-life-expectancy-gap-burtless?cid=00900015020149101US0001-0411>

39. Zygmunt
Social media are a Bauman trap
http://elpais.com/elpais/2016/01/19/inenglish/1453208692_424660.html

40. Georgi Derlugian
Bourdieu's Secret Admirer in the Caucasus
[Download](#)

41. How Islam is different from other religions
Islam, in both theory and practice, is “exceptional” in how it relates to politics, writes Shadi Hamid.
WWW.BROOKINGS.EDU

42. Natalia Forrat
The political economy of Russian higher education: why does Putin support research universities?
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2015.1051749>

43. Volodymyr Ishchenko
The Ukrainian Left during and after the Maidan Protests
https://www.academia.edu/20445056/The_Ukrainian_Left_during_and_after_the_Maidan_Protests

44. William A. Galston
On immigration, the white working class is fearful
<http://www.brookings.edu>

45. Brenda Myers

My 25 years as a prostitute

<http://www.bbc.com/news/magazine-33113238>

46. Gray

What a Million Syllabuses Can Teach Us

http://www.nytimes.com/2016/01/24/opinion/sunday/what-a-million-syllabuses-can-teach-us.html?_r=0

47. Michael

K.

Miller

Economic Development, Violent Leader Removal, and Democratization

<http://politics.as.nyu.edu/docs/IO/17561/Miller.pdf>

48. Nathan

Joo,

Richard

V.

Reeves

and

Edward

Rodrigue

American success and the pitfalls of generalization

<http://www.brookings.edu/blogs/social-mobility-memos/posts/2016/04/20-asian-american-success-and-pitfalls-of-generalization-reeves?cid=00900015020149101US0001-0423>

49. William McCants and Christopher Meserole

The French connection: Explaining Sunni militancy around the world

<http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2016/03/25-french-connection-sunni-militancy-mccants-meserole?cid=00900015020149101US0001-0325>

50. Was

Stalin

Necessary

for

Russia's

Economic

Development?

Anton Cheremukhin, Mikhail

Golosov,

Sergei

Guriey,

Aleh

Tsyvinski

<http://www.nber.org/papers/w19425>

51. James Morone

El Casino Macabre

<http://www.lrb.co.uk/v29/n12/james-morone/el-casino-macabre>

52. Hunter

College is not a commodity. Stop treating it like one.

Rawlings

<https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/06/09/college-is-not-a-commodity-stop-treating-it-like-one/>

53. Pippa Norris

It's not just Trump. Authoritarian populism is rising across the West. Here's why.

<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/11/its-not-just-trump-authoritarian-populism-is-rising-across-the-west-heres-why/>

54.Polese, A. (2014) Informal Payments in Ukrainian Hospitals: on the Boundary between Informal Payments, Gifts and Bribes, *Anthropological Forum* 24(4): 381-395
[Download](#)

55.Richard V. Reeves and Nathan Joo
The glass barrier to the upper middle class is hardening
<http://www.brookings.edu/blogs/social-mobility-memos/posts/2016/05/11-glass-barrier-to-upper-middle-class-hardening-reeves?cid=00900015020149101US0001-0511>

56.Richard V. Reeves
Private Education, Social Class, and Social Mobility
<http://www.brookings.edu>

57.ANIS SHIVANI
Half-truth Hillary finally exposed: This was the debate where Bernie Sanders changed the Democratic Party for good
http://www.salon.com/2016/04/15/half_truth_hillary_finally_exposed_this_was_the_debate_where_bern_sanders_changed_the_democratic_party_for_good/?utm_source=facebook&utm_medium=socialflow

58.Nate Schenkkan
Europe and Eurasia Brace for Impact
<https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2016>

59.Ana Swanson
Six maps that will make you rethink the world
<https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2016/04/29/six-maps-that-will-make-you-rethink-the-world/>

60.The Future of Worldwide Income Distribution
Tomáš Hellebrandt and Paolo Mauro
<http://www.lisdatacenter.org/wps/liswps/635.pdf>

61.The Spell of Marx and Jeffrey Sachs: Social Theory and Post-Communist Politics
Venelin I. Ganev
Miami University of Ohio, Havighurst Center for Russian and Post-Soviet Studies

<http://m.eep.sagepub.com/content/29/2/440.full.pdf>

62.The New Conspicuous Consumption
<http://www.jacobinmag.com/2015/06/rich-kids-of-instagram-berger-ways-of-seeing/>

63. CHRISTOPHER WALKER, MARC PLATTNER, & LARRY DIAMOND
Authoritarianism Goes Global
Undemocratic states are kicking their influence-peddling machines into high gear.
<http://www.the-american-interest.com/2016/03/28/authoritarianism-goes-global/>

64. Joseph Stiglitz: how I would vote in the Greek referendum
<http://www.theguardian.com/business/2015/jun/29/joseph-stiglitz-how-i-would-vote-in-the-greek-referendum#comments>

65. Eve Chiapello and Norman L Fairclough
Understanding the new management ideology: a transdisciplinary contribution from critical discourse analysis and new sociology of capitalism
<https://www.sfu.ca/cmns/courses/2012/801/1-Readings/Chiapello%20&%20Fairclough.pdf>

**66. Комп'ютерна програма
координатно-соціограмного аналізу колективу
Соціометрія**
програма існує в українській та російській версії інтерфейсу

Навчальне видання

Соціологія

Методичні матеріали з навчальної дисципліни для підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) ступені в галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 Облік та оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа та страхування, 073 Менеджмент), 074 Публічне управління та адміністрування, 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, галузі знань «Право» спеціальність Право, галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа, 242 Туризм, галузі знань 13 «Механічна інженерія» спеціальності 133 Галузеве машинобудування, галузі знань 18 «Виробництво та технології» спеціальність 181 Харчові технології, галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» спеціальність 204 Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва, 206 Садово-паркове господарство, 207 Водні біоресурси та аквакультура, галузі знань 21 «Ветеринарна медицина» спеціальність 212 Ветеринарна гігієна, санітарія та експертиза, галузі знань «Природничі науки» спеціальність 101 Екологія

Автор: Слотюк Петро Володимирович

Підписано до друку _____. Формат А5 (148,5x210 мм).
Умовн.-друк. арк. _____ Зам. № _____. Наклад _____ прим.

